

Innuttaasut peqqissuunissaannut

Naalackersuisut periusissaat anguniagassaallu 2007 - 2012

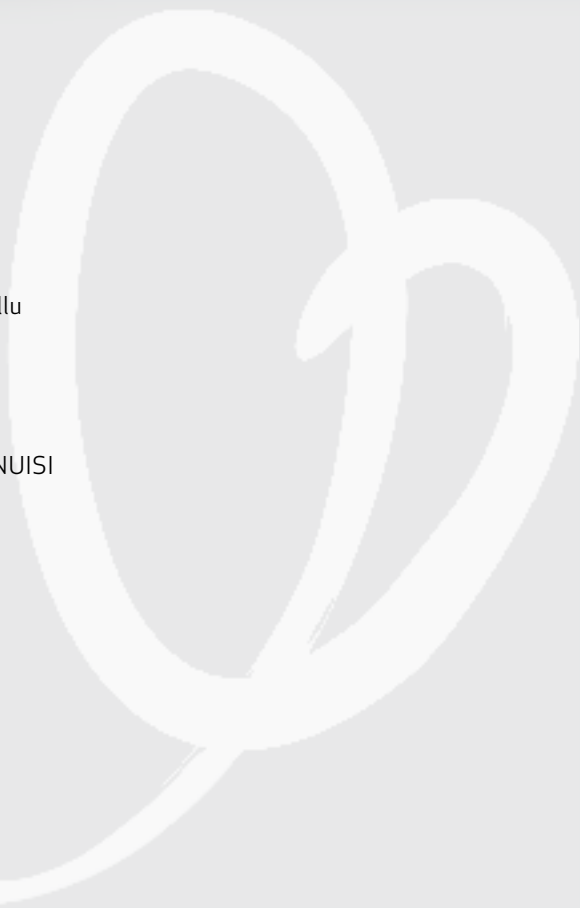

Innuttaasut peqqissuunissaannut

Naalakkersuisut periusissaat anguniagassaallu 2007 - 2012

Inuuneritta
Innuttaasut peqqissuunissaannut
Naalackersuisut periusissaat anguniagassaallu
2007-2012

© Inuuneritta, Grønlands Hjemmestyre
Akisussaasoq: Bolatta Vahl, Inuuneritta
Assit: Nukaraq Eugenius, Robert Holmene & NUISI
Ilioqqarnera: NUISI
Naqinneqarfia: Athene Grafisk

Ilusaa siulleq, Naqitaq siulleq

Atuakkamit matuminnga imaluunniit imaasa
ilaanik issuaaneq suminngaaneerneranik
nalunaaruteqartoqartillugu akuerisaavoq.

Inuuneritta
Postboks 1160
3900 Nuuk
Tlf.: 34 50 00
Fax: 32 55 05
Email: peqqip@gh.gl
www.peqqik.gl

Siulequt

Naalakkersuisut innuttaasut peqqissusaata pitsaanerulersinneqarnissaa, tamannalu aqqu-tigalugu inuunerup naleqassusiata qaffatsinne-qarnissaata eqqanaarneqarnissaa siunertaraat. Tamanna nakorsarneqarnikkut taamaallaat ingerlanneqarsinnaanngilaq. Piffissanngorpoq peqqissutsimik siuarsaaneq pinaveersaartitsinerlu annertunerusumik sammeneqalernissaat tulleriiarinermilu salliuinneqarnissaat.

Nunarsuarmi tamarmi inooriaatsip nassatarisaanik nappaateqalersut sukkasoerujussuarmik amerliar torput. Sukkorneq aamma uummatit taqaatigut napaatit puallarpallaarnerup nassatarisai aammalu pujor tartarnerup nassatarisaa-nik kræftimik nappaatit nunarsuarmi tamarmi ajornartorsiutaapput peqqinnissaqarfiullu ilua-ni qaartartutut qaariaannartut illutik. Nunarsuaq tamakkerlugu eqqarsaatigigaanni pualavallaar-neq kaannersuarnut naleqqiullugu ajornartorsiutaanerusetut WHO'p nalilerpaa.

Maani nunatsinni peqqinnanngitsumik inooriaaseqarnerup nassatarisaasa takusarneri aatsaat aallartilaarput, ukiunili tulliuuttuni peqqinnissaqarfimmut sunniutissai annertusiartus-sasut nalunngilarput. Ineriar torneq taamaattoq sunniuteqarluartumik angusassamilu toraaga-galimmik iliuuseqarnitsigut inuiaqatigiit peqqis-susaat pitsanngortinnianngikkutsigu aningaasatigut inuttullu annertuumik naleqassaaq.

Innuttaasut peqqisusaat napparsimasut ataasiakkaat peqqisusaannut naleqqiunnagu innuttaasut tamarmik peqqissutsimikkut inissisimanagerat tunngavigineqarpoq. Innuttaasut peqqissusaannik suliniut tassaavoq pinaveersaartitsinermi peqqissutsimillu siuarsaanerit tungaasigut pilersaarusiortuni anguniagaqar-nikkut innuttaasut peqqissusaanik siuarsaanis-samik tunaartaqarneq.

Naalakkersuisut peqqinneq pillugu paasin-neriaaseq tatitooq tunuliaqutaralugu sulipput, peqqissutsilli nappaatinit assigiinngitsorpassu-arnit ajornartorsiutinillu peqqissutsimit pilersinneqartunit, tassa inooqataanermi, kulturik-kut aningaasaqarniarnikkullu inuunermi atuga-risat aammalu piginnaasat kingornussimasin-naasat sunniinerisa paasiuminaatsut kingune-risinnaasaannit pilersinneqartut piunerat, akuersaar-pavut. Pinngitsoorani immikkoortut akimor-lugit suleqatigiittoqartariaqarpoq, tamanna Inuunerittami erseqqissarneqassaaq.

Naalakkersuisut naalakkersuisooqatigiiller-nermi peqqinneq pillugu politikkilliortoqarnis-saa aalajagangerpaat, politikkilliami ilaatinne-qartussaapput peqqinnermi siuarsaanermi, pi-naveersaartitsinermi nappaatinillu katsorsaa-nermi malitassat tulleriiarinerlu.

Inuunerittap iluatsilluarnissaanut innut-taasut piumasuseqarnerat apeqqutaavoq. Innut-taasut nunatsinni najugalit tamarmik peqataa-nissaminut kajumissaarneqarput. Suliassaq tamatta suliarisigu, oqalliseqataagitsi, siunner-suuteqaritsi piumasaaqateqaritsilu, suleqati-giinnissaq pillugu isummersuutinnik saqqummi-ussigitsi.

Nunarput ajunngitsumik ineriartorfiuvoq. Pujortartartut ikiliartorput, imigassamik atui-nequkiut ingerlaneranni annikilliarporpoq. Amer-lasut peqqinner tik ilaqtutamillu peqqinnerat taamatullu inuunerup pitsaasusaa eqqumaffigi-sorujussooreerpaat. Taamatut ineriartortuarta-riaqarpugut, Inuuneritta innuttaasut peqqinner-mik siuarsaanerannut tapertaassaaq, Naalak-kersuisut ineriartornermut tapersersuinissa-mut qilanaalereerput.

Naalakkersuisut Siulittaasuat
Hans Enoksen

Peqqissutsimut Naalakkersuisoq
Agathe Fontain

Imai

Aallaqqaasiut tunuliaqutarlu	7	Imminortarneq	20
Innuttaasut peqqinnerat ataatsimut suliaassaavoq	8	Manna tikillugu suliniutaasimasut	20
Innuttaasut peqqinnerat	9	Periaatsit anguniakkallu	23
Ottawa Charter aamma Bangkok Charter.	10	Nerisat timimillu atuneq	24
Inuiaqatigiini naligiinnginneq peqqissuserlu	10	Manna tikillugu suliniutaasimasut	24
Aqqustit nutaat	12	Periaatsit anguniakkallu	25
Peqataasut	12	Atoqatigiinnermut tunngasut	26
Nukiit nukissallu ataatsimoortitat	12	Manna tikillugu suliniutaasimasut	26
Peqqissutsimut Pisortaqarfik	13	Periaatsit anguniakkallu	27
Peqqinnissaqarfik	13	Pujortartarneq	28
Pinaveersaartitsinermi ataatsimiititaliat	13	Manna tikillugu suliniutaasimasut	28
Peqqinnartumik inooriaaseqarnissaq pillugu suleqatigiinnissamik isumatigiissutit	13	Periaatsit anguniakkallu	29
Inuuneritta Pujle	14	Meeqqat inuusuttullu	30
Imigassaq hashilu	15	Manna tikillugu suliniutaasimasut	31
Manna tikillugu suliniutaasimasut	15	Periaatsit anguniakkallu	32
Periaatsit anguniakkallu	15	Utoqqaat	33
Persuttaasarneq, pingitsaaliisarneq kinguaassiutigullu innarliisarneq	18	Periaatsit anguniakkallu	33
Manna tikillugu suliniutaasimasut	18	Kigutilerineq	34
Periaatsit anguniakkallu	19	Anguniakkat	34
		Peqqinnermik siuarsaanermi 2007-mi Peqqissutsimut Pisortaqarfimmit suliarineqartussat	35
		Atuakkat atukkat allattorsimaffiat	31

Aallaqqaasiut tunuliaqutarlu

Peqqinnermi inuup atugarissaarnera, nukinga nukittussusialu kiisalu nappaateqarfiumngitsumik inuunerissuunera pineqassaaq.

Innuttaasut peqqinnerat pillugu ataatsimut anguniagassaqarnissamik pisariaqartitsineq 2000-ip kingornatigut pilersimavoq, tassa nappaateqar-tarnerup ilusia nappaatinit peqqinnissaqarfimmi katsorsarneqarsinaanningsunit sunnerneqaleralut-tuinnarsimammat. Assersuutigalugu inuusuttut imminortarnerannik, imigassamik atornerluinerup kingunerisaani inooqataankkutt ajornartorsiutinik, kinguassiuutitigut innarliisarnerit, pualanerujartu-innarnerup kiisalu pujortarnerup kingunerisaanik nappaatinik toqussuteqar-tarnermillu pinaveersaartitsisoqarnissaa pisariaqartinneqaleraluttuinnarsimavoq. Taamaattumik pinaveersaartitsiner-mi ataatsimut suliniutit ataqatigiissaarniarlugit Peqqissutsimut Naalakkersuisup Kalaallit Nunaanni Innuttaasut Peqqinnerat pillugu Ataatsimut Anguniagassat pilersinniarlugit suliniuteqarpoq. Innuttaasut peqqinnerat pillugu ataatsimut anguniakkat „Inuuneritta“-mik qulequtserneqarsimapput.

Innuttaasut peqqissusiat pillugu anguniagassat ataatsimut Inuunerittamik taaneqartut 2003-mi ukiakkut aallartinneqarput, sulinerullu ingerlanneqarnera Peqqissutsimut Pisortaqarfiup akisussaaffigaa. Aqutsisoqatigiit 2004-mi upernaakkut pilersinneqarput. Aqutsisoqatigiit taakku innuttaasut peqqissusiat pillugu nalunaarusiaq nutaaq tunngavigalugu kaammattuutigaat innuttaasut peqqinnerat pillugu anguniagassani qulequttat uku aallussivigineqassasut:

- Imigassaq persut taasarnerlu
- Nerisat timimillu atuineq
- Pujortartarneq
- Atoqatigiinnermut tunngasut

Aammattaaq Inuunerittami innuttaasut peqqinnerannut ajornartorsiutit ukiut kingullit eqqarsaatigalugit annertuut makku ingerlateqqinneqassapput: Imminortarnermik pinaveersaartitsineq, mee-qat inuusuttullu eqqarsaatigalugit piaartumik pinaveersaartitsinerup aallartinneqar-tarnera, kigutigissuuneq kiisalu suliniutit utooqarnut tunngasut.

Qitiusumik aqutsineq nunamilu innuttaasunik kiisalu peqqinnissaqarfimmi sulisunik annertuumik

oqaloqatiginninnermik ilaqartinneqarsimavoq. Peqqissutsimut Naalakkersuisoq innuttaasunik ataatsimiititsisaqattaartarsimavoq kiisalu Nuummi, Maniitsumi, Kangaamiuni, Uummannami, Qaanaami, Tasiilami, Narsami aamma Alluitsup Paani suliffeqarfinnik ataatsimeeqateqartarsimalluni. Nunap sinnerani peqqinnissaqarfik pinaveersaartitsinermilu ataatsimiititaliat anguniagassat pillugit innuttaasunik ataatsimiititsisarsimapput. Peqqissutsimut Naalakkersuisup ataatsimeeqateqar-tarneri aamma innuttaasunik ataatsimiititsisarnerit Inuunerittamik suliaqarnermi ilanngullugit isiginiarneqarsimapput.

Aammattaaq Inuuneritta Peqqinnissaqarfiup iluani pisortanik 2004-mi novemberimi ataatsimeersuartsiner-mi oqallisigineqarpoq, aamma Nuummi sinerissamilu peqqissaqarfimmi sulisunit kiisalu Grønlandsmedicinsk Selskabip aamma Dansk Polarcenterip ataatsimiinnerini oqallisigineqarsimalluni. Inuunerittap suliarineqarnera pillugu sulisut aviisiini naqitanngorlugillu saqqummersitani tamanut sammitinneqartuni saqqummiunneqarpoq; kiisalu imigassaq, pujortartarneq pualavallaarnerlu pillugit TV-kkut aallakaatitsisoqarsimavoq, radiokkut oqallinnernik radiokkullu allakaatitanik pingasunik isumaliutissiissutinik taaneqartunik kingusinnerusukkut malitseqartinneqarsimasunik. Inuunerittamik suliaqarneq Naalakkersuisunut Inatsisartunullu ingerlaavartumik ilisimatitsissutigineqartarsimavoq.

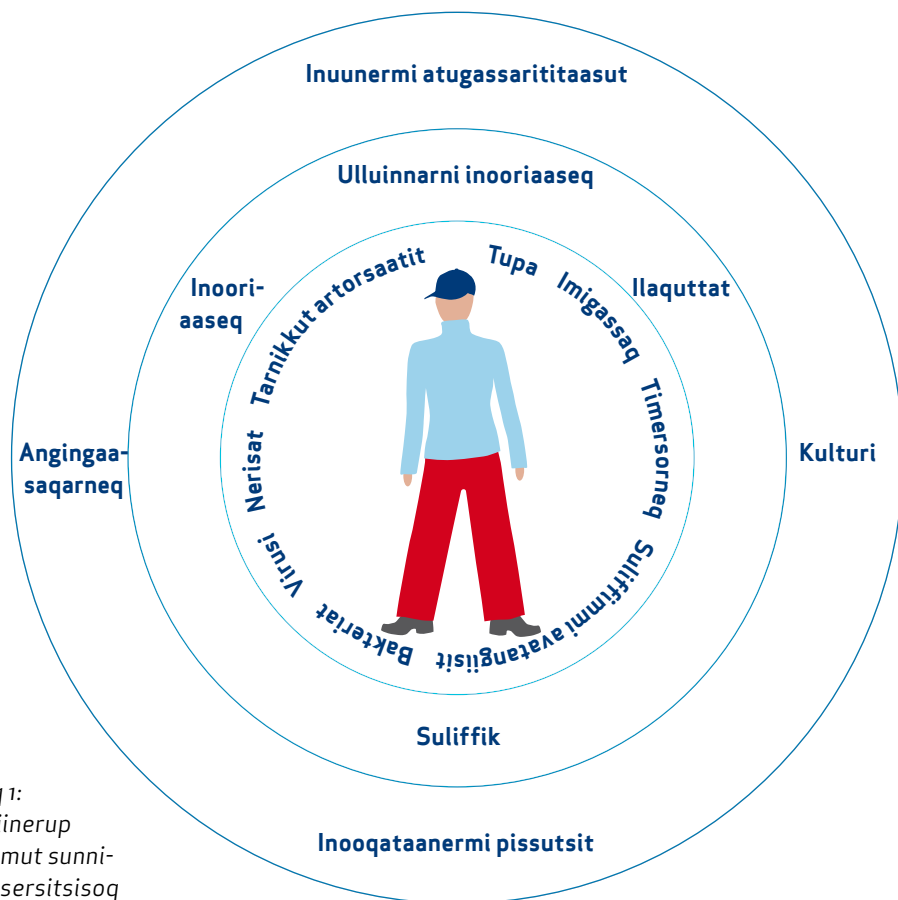
Inuunerittami suliniutit piffissami 2007-imit 2012-imit ingerlanneqassapput, Inuunerittalu innuttaasut peqqinnerisa ineriartorteqqinneqarnerani pingaarnerusutigut anguniagassanik periaatsinillu imaqarpoq. Anguniagassanik suliaqarnermi anguniagassat piviusorsior-tumik naammassineqarsinnaasunngorlugit annertussuilerneqarnissaat pingaartuuvoq. Inuunerittami arlalitsigut killisalliisoqarpoq, ukiunilu aggersuni innuttaasut peqqinnerisa siuarsaavigineqarnissaat pitsanngorsarniar-lugu suliner-mi isumassarsiat arlallit saqqummiullugit, suliniutilli iliuitsillu ataasiakkaat inunnit – sulisunit innuttaasunillu nalinginnaasunit – anguniagassanut akisussaaffimmik tigummiaqartussan-it piviusunngortinneqartussaapput.

Ilaqutariit meeqqallu immikkut suliniuteqarfigi-

nissaannut, innarluutilinnullu tunngatillugu Naalak-kersuisooqatigiit tunngavissaat malillugu Naalak-kersuisut meeqqat, inuusuttut ilaqtuariillu sullinne-qarnissaat sallitinniarpaat.

Innuttaasut peqqinnerat ataatsimut suliassaavoq
 Innuttaasut peqqinneranni inuk tamarmiusoq pine-qarpoq, tassanilu timikkut tarnikkullu peqqinneq, inooriaaseq anersaakkullu nukittussuseq ataatsi-mut isigineqarput.

Assilartaq 1:
 Inooqatigiinerup
 peqqinnermut sunni-
 utaanik ersersitsisoq

Innuttaasut peqqinnerat

Innuttaasut peqqinnerannut tunngatillugu ukiut 1900-kkut aallartinnerannit inuiaqatigiinni allannguerrujussuarnerit isiginiarneqassapput. Pingaartumik pisimasut marluk inuiaqatigiit ineriartortineqarnerannik ilusilersuisuusimapput. Siullegg tassavaoq Nunatta imartaata 1920-kkunni saarul-lippassuaqalernera, tamannalu piniarnermik pingaernerpaatut inuussutissarsiuteqarnermit aalisarnermut ikaarsaarnermik ilaatigullu kujataani savaateqarlernermik nassataqarpoq, piniakkanik inuussuteqarneq aningaasaqarnikkut ingerlatsinermit taarserneqarpoq, innuttaasullu illoqarfinnut sikusanngitsumiittunut eqiterutilerlutik. Pisup aappaa tassavaoq attaveqatigiinnerup 1950-ip kingornatigut sukkatsikkaluttuinnartumik ineriartorsimanera nunallu sorsunnersuit aappaata tungaanut Grønlands Styrelsimit patriarkalskiumik aqunneqarluni nunarsuup sinneranut matoqqasimasup ammarneqarnera.

Inuiaqatigiinni allannguutit innuttaasut peqqinnerannut annertunerpaamik sunniuteqarsimasut tassapput:

1. Piniakkanik inuussuteqarnermit akissarsiaqarluni sulisalerneq ikaarsaarneq
2. Ineqarnermut, eqqaanermit inuussutissatigullu isumannaallisaanermik pitsanngorsaaneq
3. Nunarsuup sinneranut attaveqarnerulerneq
4. Europamiut nunassitsiternerat, innuttaasut amerliartornerat inuillu eqiterukkiartornerat
5. Nerisat allannguuteqarnerat timilu/nukiillu atorlugit sulinerup annikillinera
6. Imigassamik tupamillu annertunerumik pisarsisinnaalernerneq
7. Peqqinnissaqarfimmik nutaaliaasumik atuinisamat pitsaanerumik periarfissaqalerneq
8. Inoqutigeeriaatsip allanngornera, kinguaariit pingasuninngaaniit marlungornerat

Innuttaasut peqqissussaanut inooqataanikkut atukkat aalajangiisuullunnaarput. Nunarsuarmi tamarmi misissuisarnerpassuit takutissimavaat ineqarnikkut pissutsit pitsaanerulerneqarnerat, suliffissaa-leqinerup annikillisinneqarnera, ilinniagaqarsimasut ip annertusinera aamma inoqataanermi naligiinngissutit annikillisinneqarnerat innuttaasut peqqinnerannut annertunerpaamik pingaaruteqartut.

Ajornartorsiutit taakku Inuunerittami taamaallaat aaqinneqarsinnaanngillat, taamaattumillu pingaarluinnaartuuvoq immikkoortuni tamani tungaaviumik pissutsit taakku ilisimaneqarnissaat ingerlatanilu peqqinnerup ilanngullugu eqqarsaatigineqartarnissaa.

Kalaallit Nunaanni innuttaasut ullumikkut peqqinnerat pitsaasuunersoq pitsaanngitsuunersorluunniit isiginiaraanni suup tungaanit isigininneq tassani apeqquataavoq, kisianni qanoq pisoqaraluar-palluunniit pitsanngoriaatinut inissaqartitsisoqarpoq. Illuatungaani tupatorneq meeraaqallu toqusarnerat assigiiamik annikilliarporput, meeraqpassuit inuusuttorpassuillu timiminnik uummaarissumik atuisuupput; illuatungaani meeqqat inuusuttullu toqusartut nunanut avannarlernut sanilliullugit amerlasoorujussuupput, inuunerup agguaqatigiissitsinermit sivissussia siviikipoq, imminortartut, ajunaartartut kissaatigisaanngitsumillu naartulersartut amerlasoorujussuupput, imigassamik atuineq annertoorujussuuvoq kiisalu pualavallaartut sukkortullu amerliartorlutik.

Inuit ataasiakkaat peqqissuussappata inuup inuiaqatigiinni atugarissaanera apeqquataasorujussuuvoq. Misissuinerpassuit takutippaat inooqataanikkut aningaasaqarnikkullu naligiinnginnerup peqqissuseq pitsaanngitsup tungaanut sunnertaraa. Innuttaasut ilinniarsimassutsikkut sumi inissisimanerat aamma inoqarfiup najugarisap angissusia innuttaasut peqqinnerannut annertuumik sunniuteqarpoq. Assersuutigalugu ilinniagaqarsimasut peqqinnertik ilinniagaqarsimangitsut suliffeqanngitsullu peqqinnerannit qaffasinnerusut nalilertarsimavaat.

Assiliartap 1-p takutippaa peqqissutsimut ajoqusiinnaasut, ass. tupa, imigassaq nerisallu. Peqqissutsimut ajoqusiinnaasut ullunnaarni inuunittinnit aalajangerneqartarput, tassa ilaqutariissutsikkut, suliffitsigut inooriaatsikkullu kiisalu inuiaqatigiinnit atugassarititaasunit, inuttut inooqatigiinnerup, aningaasaqarniarnerup kulturikkullu pissutsit ullunnaarni inooriaatsimut sunniutigisartagaasigut.

Ottawa Charter aamma Bangkok Charter

Ottawa Charteri Kalaallit Nunaanni peqqinnikkut ingerlatsineq pillugu oqallinnermi ukiorpassuarini qitiusumik inissisimasimavoq, innuttaasullu peqqinnerannik suliaqarneq isumaqatigiissummi tassani isummanik annertuutigut tunngaveqarlu-ni. Isumaqatigiisut taanna peqqinnermik siuarsaaneq pillugu nunat tamak akornanni ataatsimeersuarnermi siullermi Canadami Ottawami 1986-imi WHO-mit ingerlanneqartumi suliarineqarsimavoq. Ottawa Charterimi kikkut tamarmik peqqissuussappata katsorsaanikkut sulinerup paarlattuanik peqqinnermik siursaaneq suliniuteqarnerup pisariaqartuunera erseqqissarneqarpoq. Peqqinnermik siursaaneq ingerlatsiner-tut inuit namminneq peqqissutsiminnik aqutsisuu-nerattut peqqissutsiminnillu pitsanngorsaanerattut nassuarneqarpoq. Peqqinneq ulluinnarni inu-nermut tunngaviusutut isigineqarpoq, imaanngit-soq inuunermi anguniagassatut. Peqqinneq pitsaa-sumut sammiveqarpoq, inooqataa-nermi nammi-nerlu inuttut nukissanik timikkullu pisinnaasaqar-nermik pingaartitsilluni isiginniffiusoq. Taamaat-tumik peqqinnermik siursaaneq tassaaginnan-ngilaq peqqinnissaqarfiup akisussaaffigisaa, tassaallunili paasinneq inooriaatsimi ileqqunit peqqinnartunit iluatannerup tungaanut sammive-qartunit annertunerujussuaq.

Ottawa Charterimi peqqinnermik siursaaneq tassaatinneqarpoq:

- peqqinneq anguniarlugu politikkilliorneq
- avatangiisinit tapersersuisussanik pilersitsineq
- nunat immikkoortoqarfiini najugarineqartuni ili-uuserineqartartunik annertusaaneq
- inuit ataasiakkaat piginnaaneriniq piorsaaneq
- peqqinnissamik suliaqartuusut nutaanik paasis-sutissinneqartarnerat

”Kikkut tamarmik peqqissuunissaanik” Bangkok Charter akisussaaffiliisuvoq, isumaqatigiissum-mi erseqqissaatigineqarpoq naalakkersuisut nu-narsuarmilu suliniaqatigiiffiit akornanni periusis-sanik ataatsimoorussanik isumaqatigiinnissap pingaassusia. Inuiaqatigiit akornanni kiisalu nam-minersortunik, suliffeqarfiillu akimorlugit suleqa-teqarnissamik pisussaaffeqarnissamik pingaar-titsisuvoq.

Bangkok Charterimi peqqinnermik siursaane-mik pisussaaffiliissutit pingaarnerit ukuupput:

1. Nunarsuarmioqatigiinnerulernerme suliniutinut qitiusuuneq
2. Naalakkersut tamarmiullutik pingaarnertut akisussaanerat
3. Piffiit assigiinngitsut inuiaqatigiillu pingaar-tilugit isiginninneq
4. Ingerlatsivimmik aqutsinerme pitsaasumik ingerlatseriaatsimik piumasaqarneq

Ilanngullugu Bangkok Charterimi piumasaqaatigi-neqarput peqatigiinnerit, iligiiaarnerit, attaveqa-qatigiiffiit aamma suleqatigiinnerit pissanganar-tunik pilersitsisartut inuiaat kattuffiillu peqatigi-i-lersinnerinik anguniakkat ataatsimoorussat ataat-simoortumillu suliniutit qiteralugit inuiaqatigiit peqqinnerinik pitsaanerulersitsiniarnermi.

Inuiaqatigiini naligiinnginneq peqqissuserlu

Kalaallit Nunaanni inuiaqatigiini naligiinnginneq nunani allanisulli ilisimaneqarpoq. Nunarsuarmi misissuinerit assigiinngitsut takutippaat inooqa-taanikkut inissisimanerini qummut alloriarninnguit tamarmik peqqissusermik pitsanngoriartitsisar-tut.

Inuit ataasiakkaat peqqissusiat inuunermi atukkanit amerlanertigut aalajangerneqartarpoq. Kalaallit Nunaanni najugaqarfik inuussutissarsiteqarnerlu peqqissutsimi pingaaruteqarnerpaatut inissisimapput. 1993-1994-imi misissuinerit takutippaat inuit kitaata avannarpassinnerusortaani (Kangaatsiap Kommunanit avannamut) illoqarfinni najugaqartut Kalaallit Nunaanni innuttaasut sinnerinut sanilliullutik annikinnerpaanik ajuuteqartut, tunumi illoqarfinni nunaqarfinnilu najugaqartut innuttaasut sinnerinut sanilliullutik ajuuteqarnerpaajupput.

Inuunerittami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq aallunneqarput. Pinaveersaartitsineq tassaavoq nappaatit aalajangersimasut peqqinnikkullu ileqqut pitsaanngitsut pilernissaannik ajornerulernissaannilluunniit pinaveersaartitsineq, peqqinnikkullu siuarsaaneq tassaalluni inuit ataasiakkaat, ilaqutariit najukkanilu ataasiakkaani inui-aqatigiit inuunermi unamminiagassarpassuarnik, matumani nappaatit ulorianartullu allat ilanngullugit eqqarsaatigalugit, qaangiiniarlutik ingerlatsisinnaanerannik ataatsimut nukittorsaaneq.

Aqquit nutaat

Inuuneritta nutaamik eqqarsarnermut katsorsaanermik, peqqinnermik siuarsaanermik pinaveersaartitsinermillu periarfissiisuvoq. Peqataasunut iliuseqarnermullu iseriarfik meeqqat, inuusuttut inersimasullu pissutsit peqqinnermik ulorianartorsiortitsisut eqqarsaatigalugit ineriarortinneqarnissaannut sammiveqartinneqartoq tunngaviusumik pingaartinneqarpoq. Tassani ilaasutut innuttaasut isummat ileqqullu peqqinnikkut ajornartorsiutinut tunngasut pillugit ilisimasaasa annertusarneqarnissaat siunertaralugu suliniutit pilersaarusiorneqarput. Paasisuttissat, paasisimasaqarneq, nalilittut isigisat, takorluukkat peqataatitsinerlu Inuunerittami pingaartutut ilaapput.

Peqataasut

Inuunerittami aallaavigneqartoq tassaavoq inuit ataasiakkaat, ilaqutariit, najukkani ataasiakkaani inuiaqatigiit, ilinniarfiit, kommunit, suliffeqarfiit, Namminersornerullutik Oqartussat il.il. akornanni suleqatigiinnikkut peqqinnartumik pilersitsinissaq, tassanilu innuttaasut peqqinnerat pitsaanerulersinneqassappat peqataasutut taaneqartut annertunerusumik peqataanissaat annertunerusumillu soqutiginninnissaat piusasaqaataavoq.

Peqqinnermut akisussaaffik peqqinnissaqarfimiinnaq sorlalerneqarsinnaanngilaq, innuttaasulli tamarmik akisussaaqataaneramik tiguisariaqarput. Inuunerittami suliniutinik inuiaqatigiit suliffeqarfiillu akornanni ataqatigiissaarineq anguniarneqarpoq. Inuit ataasiakkaat, ilaqutariit, atuarfik, suliffik, nunaqarfiit illoqarfiillu peqataassapput peqqinnermullu akisussaaqataaneramik tiguisissallutik.

Taamaalilluni peqataasuni assigiinngitsuni tamani sunik suliaqarneq apeqqutaatinnagu suleqatigiinnerup malunnaatilmik nukittorsarneqarnissaa anguniarneqarpoq. Illua tungeriit naligiissut annertunerusumik suleqatigiinnerisa pinaveersaartitsinermik peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarneq nukittorsassavaat, pinaveersaartitsinermillu suliaqarnermi aqquatinik periaatsinillu nutaanik pilersitseqataassaaq.

Nukiit nukissallu ataatsimoortitat

Pitsaanerusumik inuuneqarnermut akisussaaffik

innuttaasuniippoq, inunnullu ataasiakkaanut, suliffeqarfinnut ataasiakkaanut immikkoortukkuutaaunulluunniit ataasiakkaanut inissinneqarsinnaanani. Innuttaasut tamarmik pitsaassuseqartumik inuuneqarnermik misigisimanagerat qaffatsinneqassappat tamanna aatsaat iluatsisinnaavoq suliatigut killeqarfiit manna tikillugu atuuttut pitarlugit qanimit suleqatigiinnikkut aamma inuinnaat akisussaaffiisa pisortallu akisussaaffiisa akornanni isummertarnerit ileqquliutiinnarneqarsimasut atorunnaarsinneqarnerisigut.

Peqatigiiffeqarneq namminerlu piusassuseq tunngavigalugu sulisarneq ukiorpassuarni ileqqusimapput, ukiunilu kingullerni ikorfartoqatigiiffipassuit attaveqatigiiffipassuillu pilersinneqarsimallutik.

Namineq piusassuseq tunngavigalugu sulineramik ingerlatsinermik ikorfartoqatigiiffinnillu aamma attaveqatigiiffinnik pilersitseriataartarnermik aqqissuusineq pisortat kiffartuussinernik katsorsaanernillu neqeroorutaannut tapertatut manna tikillugu ingerlasimavoq.

Suliniutit taakku ilaat tassangaannaq pilertarsimapput, tassa inuit assigiinnik misilittagallit ajornartorsiutillillu ataatsimooqatigiiffinni naapitarmata, tassanilu ikioqatigiillutillu tapersersoqatigiittarlutik.

Suleqatigiit allat inuit ataasiakkaat imaluunniit inuit nammineq taamaattumik ajornartorsiuteqanngitsut suliniuteqarnerisigut pilersinneqartarput, tassa suliatigut tunuliaqutaasut aallaavigalugit suleqatigiit aallartitsisinnaasarsimmata siulersuisinnaasarsimallutillu.

Uffa suliniaqatigiiffiit ilaat ilinniagaqarsimasunit siulersorneqartut aallartinneqarsimasullu suliniutit tamarmik assigiissutigat ingerlatsinermi innunut ataasiakkaanut suleqatigiinnullu annertunerpaanik iliuseqalersitsineq, namineq inuuneramik sapinngisamik annertunerpaamik ingerlatsisinnasumik aamma suleqatigiinni ataasiakkaat inuiaqatigiinni uummaarissumik inooqataalernissaannut periarfissanik annertusaaneq.

Suliniaqatigiiffinni attaveqatigiiffinilu taamaattuni ingerlatseriaaseq peqataasunut ataasiakkaanut pingaaruteqartorujussuinnanngilaq,

aammattaarli pisortat isumaginnikkut peqqinikkullu suliassaqarfiini kiffartuussinnermut naleqarluartumik uiguliuttuuvoq.

Inuunerittami suliniutit siusinnerusumut sanillullugu suliniutinut peqqinnermik siuarsaanermut tapersersuinnermik naligiillunilu suleqatigiinnissamik annertunerusumik neqerooruteqassooq.

Peqqissutsimut Pisortaqarfik

Peqqissutsimut Pisortaqarfik 2006-imi allanngortiterneqarpoq, pinaveersaartitsinnermi peqqinnermillu siuarsaanermi suliassat nukittorsaavigineqarnissaat siunertaralugu. Innuttaasut peqqinnerannut immikkoortortaqarfik pilersinneqarpoq, immikkoortortaqarfiup qulakkiissavaa aqutsineq Inuunerittallu kingunerisaanik pilersunik ataqatigiissaarineq. Siammarterineq qulakkeerniarlugu illoqarfiiit nunaqarfiillu tamarmik innuttaasut peqqinnerannut immikkoortortaqarfimmu „Illoqarfiiit nunaqarfiillu peqqissut“–nut attaveqatigiinnikkut suleqatigiinnissamik neqeroorfigineqassapput. Tassani anguniagaavoq „Illoqarfik peqqissoq“ pillugu WHO-p piumasaqaataanik qulakkeerininnissaq.

Peqqinnissaqarfik

Pinaveersaartitsinnermik peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarneq peqqinnissaqarfimmi aallunneqarnerulissaaq, peqqinnissaqarfillu napparsimasunut tamanut qitiusumik kiffartuussinerup ilaatut sukumiisumik pinaveersaartitsineq aqqutigalugu innuttaasut peqqinnerannik ilorraap tungaanut ineriartortitseqataassaaq.

Nappaatinik suussusilersuinnermik, paaqqutarininnermik, katsorsaaneramik peqqisseqqissitsinnerinilu ilaqartuni uummaarissumik pinaveersaartitsineq peqqinnissaqarfimmu ilanngunneqassaaq, matumani napparsimalernissamut ulorianartorsiortunik (soorlu pualavallaartunik imalt. imigassamik atornerluisunik) – kiisalu napparsimasunik allanut atatillugu peqqinnissaqarfimmu saaffiginnittunik, sukumiisumik ujarlernerup annertunerulersinneqarnera ilanngullugu.

Aammattaaq peqqinnissaqarfiup napparsimasunik siunnersuineq napparsimasunillu ilinniartitsineq nukittorsaavigissavaa, matumani pinaveer-

saartitsinnermik katsorsaanermillu neqeroorutini paasissutissat ingerlateqqinneqartarnerat ilanngullugu eqqarsaatigalugu. Anguniagaavoq napparsimasunut paasissutissiineq aqqutigalugu peqqinnartunik toqqaasinnaanermik ilisimasanillu tunniussinissaq. Peqqinnissaqarfiup suliassaraa peqqinnermut tunngasut pillugit kinaassusersiungitsumik paasissutissiineq aamma napparsimasunut peqqinnartumik iliuseqarnermut allanngortitsinissamut pinngitsaaliinertaqanngitsumik isumassarsisitsisinnaaneq tunniussinannaerlu.

Pinaveersaartitsinnermi ataatsimiititaliat

Najukkani ataasiakkaani pinaveersaartitsinnermi ataatsimiititaliat peqqinnissaqarfiup aqunneqarnera aaqqissuunneqarneralu pillugit Inatsisartut peqqussutaat nr. 3, 23. maj 2000-imeersoq tunngavigalugu pilersinneqarsimapput.

Pinaveersaartitsinnermi ataatsimiititaliat inuttalersugaanerat nalunaarummi nr. 18-imi, 18. maj 2001-imeersumi allaaserineqarsimavoq, taakkulu tassaapput peqqinnissaqarfiup kigutileriffimmilu sulisut sinniisaat, pinaveersaartitsinnermi siunnersortit kiisalu ukunani pisortat meeqqat atuarfiani, politeeqarfinni, isumaginninnermik ingerlatsivinni aamma pinerluuteqarsimasunik isumaginnittoqarfinni.

Pinaveersaartitsinnermi ataatsimiititalianut inatsisiliorinikkut killissarititaasut Inuunerittamut naleqqussarneqassapput. Peqqinnissamut Pisortaqarfiup KANUKOKA pinaveersaartitsinnermik peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarnermi inatsisitigtut killissarititaasut naleqquttut oqaloqatiginissutiginiarpai, tassanilu qitiusumi najukkanilu ataasiakkaani sulianik erseqqissumik agguataarineq aamma najukkani ataasiakkaani ataatsimiititaliat amerlanerusunik ilaasortaqarnissaat qulakkeerneqassaaq.

Peqqinnartumik inooriaaseqarnissaq pillugu suleqatigiinnissamik isumatigiissutit

Suleqatigiinnissamik isumaqatigiissut illuatunge-riit marluk arlallilluunniit akornanni pisussaaffiliisumik isumaqatigiissutaavoq. Pinaveersaartitsinnermi siunnersortip najukkani pinaveersaartitsi-

nermi ataatsimiititaliaq qanimut suleqatigalugu najukkami peqatigiiffinnik ataatsimiititsisinnaavoq. Ataatsimiinnermi suleqatigiinnissaq pillugu isumaqatigiissuteqarnissamut qulakkeerinnittoqassaaq, najukkami pineqartumi innuttaasut kisaateqarnerat pisariaqartitsinerallu malillugu. Assersuutigalugu timersortartut peqatigiiffiata pisuttuarnerit arpannerilluunniit illoqarfimmi tamanit peqataaffigineqarsinnaasut aqqissuussin-naavai, pisuttuarnerullu imaluunniit arpannerup kingornatigut paarnat assigiinngitsut sassaalliu-tigineqarsinnaapput imalt. inuusuttut klubbiata pujortarfiumngitsumik ingerlatsiviusut aqqissuussinnaavai.

Iliusissanut pilersarusiat ingerlanneqarnerat suleqatigiinnissamik isumaqatigiissut aqutigalu-

gu qulakkeerneqarsinnaavoq. Suleqatigiinnissaq pillugu isumaqatigiissut iliusissanut pilersarusiat pineqartut ilusilersornissaanut naammassi-neqarnissaannullu illuatungeriinnut tamanut pi-sussaaffiliisuvoq.

Inuuneritta Pujle

Inuuneritta Puljep piffinni aqqissuussat piviusun-gortinneqarnissaat qulakkiisavaa.

Inuunerittap Puljep siunertaraa, piffinni assi-giinngitsuni aqqissuussinernut tapiisarnissaq, aqqissuusinerit Inuunerittami suliniutinut attuu-massuteqartut kiisalu/imaluunniit aqqissuusat assigiinngitsunik sammiveqartinneqartut, ass. peqqinnermik, inooqataaernerik kulturimillu ataatsimut sammisaqartitsinerni.

Imigassaq hashilu

Imigassaq

2005-imi inersimasut 15-it sinnerlugit ukiullit imigassaq imersimasaat agguaqatigiissitsinermit ukiutumut 12,5 literiusimavoq, imigassatut akuitsutut naatsorsorlugu. Tamanna Danmarkimi atuinermit naapertuutikannerpoq, nunanili avannarlerni allani atuinermit qaffasinnerujussuulluni.

Hash

Hash atugaasorujussuurtut isigineqarpoq, imigassamillu atornerluinermit akulinneqarajuttarluni. Peqqinnermut ajoqusiisarnera tarnikkut ajoqusiisarneruvoq. Ikiaroorntatut allat soorlu heroin, kokain, amfetamin, Ecstasy, LSD il.il. annikitsuarsuarmik siammarsimapput, politiinillu arsaarinnissutigineqanngisaannangajallutik. Hashimik atuineq angutinit inuusuttullu 35-it inorlugit ukiullit akornanni atugaanerpaajuvoq.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Qallunaat nunasiaatiminnik aqutsineranni imigassamik kalaallinut tunniussineq tuniniaanerluunniit 1782-imi inerteqqutigineqalerpoq. Taamaattorli inerteqquteqarnek tamanna ingerlaavartumik sakukilliartortinneqarsimavoq, imigassamillu tuniniaaneq kitaani innuttaasunut 1954-imi ammarneqarluni.

Imigassamik 1960-imi inummut ataatsimut ukiutumut ataatsimut naatsorsuullugu atuineq 6 literiuvoq, tassa imigassamik akuitsumik. Atuineq taanna 1960-ikkut ingerlaneranni qaffariartorpoq, taamaattumillu Iminngernaveersaanermut Ataatsimiititaliarsuaq ajornartorsiutip annertussusianik kingunerisaanillu misissuisusaaq Landsrådip pilerippaa. Iminngernaveersaanermut Ataatsimiititaliarsuaq inaarutaasumik isumaliutissiisummini 1971-imeersumi ilaatigut inernililluni naliliivoq „inoqutigiit tamarmik 37%-ii atuisorujussuurtut imerajuttutulluunniit nalunaarsorneqarsimasut“.

Imigassamik atuineq 1974-imi ukiumut 19 literingorsimavoq, tamatumalu kingornatigut 1979-imit 1982-imit 9 liiterip missaanut apparsimalluni, tassa ukiuni nuna tamakkerlugu killilersuiffiusumi. Killilersuinerup atorunnaarsinneqarnerata kingornatigut imigassamik eqqussuineq qaffariartorsi-

mavoq, 1987-imilu qaffasinnerpaagami ukiumut 22 literiuulluni. Imigassamik atuineq ullumikkut ukiutumut 12,5 literimut appariarsimavoq.

Imigassaq pillugu inatsit siulleeq 1973-imi akuerineqarpoq, taamanikkumiillu imigassamik eqqussuineq atuinerlu inatsimmik arlalitsigut allannguuteqartitsisarnikkut makkuninnga siunertaqartutigut sunnarniarneqarsimalluni:

- Killilersuineq (matumani najukkani ataasiakkaani inerteqquteqartarnerit, imeruersaatiniq imigassamik akulinnik killilersuinerit, pointilersuineq aqqutigalugu killilersuineq)
- Imigassamik nioqquteqarsinnaanermut sassaallersinnaanermullu akuersissutinik tunniussisarnermi arsaarinnittarnermilu tunaartarisassat sukannernerusut
- Piffissat tuniniaaviusartut sassaallerfiusartullu sivikillisinneqarneri
- Angerlarsimaffimmi immiornerup inerteqqutigineqarnera
- Imeruersaatiniq imigassamik akulinnik akitsuusersuineq 1951-imi atulersinneqarpoq

Imerajuttunik katsorsaavik siulleeq 1995-imi Nuummi ammarneqarpoq, Minnesotamodelilu malillugu ingerlanneqarluni. Tamatuma kingornatigut Ilulisani katsorsaavik aamma ammarneqarpoq. Katsorsaavinni marlunni taakkunani 1995-imit 2000-imit pisortatigoortumik katsorsaanerit 1327-it aallartinneqarsimapput.

Imigassaq Ikiaroorntatullu pillugit Siunnersuisoqatigiit 1999-imi pilersinneqarput. Siunnersuisoqatigiit taakku pinaveersaartitsinerup, peqqinnermik siuarsaanerup, nakkutilliinerup katsorsaanerullu iluanni siunnersuisartuupput.

Imigassaq eqqarsaatigalugu peqqinnermik siuarsaanermik pinaveersaartitsinermillu suliaqarneq Peqqissutsimut Pisortaqarfimmi PAARISA-mit nuna tamakkerlugu aqqissuunneqarlunilu piviusunngortinneqar tarpoq. PAARISA-p ukiuni kingullerni imigassaq eqqarsaatigalugu pinaveersaartitsinermit peqqinnermillu siuarsaanermik suliaqarni suliaassarfiit uku iluanni aallussimavaa:

- Sap. Akunnerata 18-ip ukiut tamaasa malunnartinniarneqar tarnera, taannalu tassavoq sapaatit

akunnerat ataaseq imigassartorfiunngitsoq, nammineq piumassuseq tunngavigalugu iliuseqarfigineqartartoq. Sap. Akunnerata i8-ip siunertaa tassaavoq imernermi ileqqunik imeriar taatsinillu sammininneq, tamatumunngalu peqatigitillugu taakku pillugit oqallinnermik pilersitsinirneq

- Imigassap, haship naamaarniar tarnerullu atornerarnerat pillugu paasisitsiniaanerit, meeqqanut inuusuttunullu taakkulu angajoqqaavinut sammitinneqartut
- Imigassaq pillugu paasisitsiniaanermi atuartitsinermilu atortussanik suliaqarneq
- Inunnik pingaarutilittut inissisimasunik suliffimmi imigassaq akiorniarlugu ingerlataqarnermi pikkorissartitsinerit/ilinniartitsinerit (APPA)
- Atornerluisuunik katsorsaaniissamut neqeroortunik annertusaaneq
- Innuttaasut imigassamik atuisarnerat atuisarnermilu ileqqui pillugit peqqinnermi ilisimatussutsikkut misissuineq, ilisimatusarfiit suleqatigalugit
- Imigassaq, hash naamaarniar tarnerlu pillugit atuartitsinermi taski aangajaarniutit pillugit ilinniartitsinermi atortussanik imalik

Ikioroornartumik pinaveersaartitsinerup iluani kalaallit qallunaallu oqartussaasa suleqatigiinnerat 2005-imi annertusineqarpoq, ikiaroornartunik eqqussuineramik nakkutilliinerup sakkortusarneqarnissaa pitsanngorsarneqarnissaa siunertaralugit. Tamatumunnga peqatigitillugu ilanngaaserisut politillu suleqatigiinnerat pitsanngorsarneqarlunilu ataqatigiissaarneqarsimavoq.

Pinaveersaartitsinerup iluani imigassaq, hash, naamaartarnerlu pillugit paasisitsiniaaneq meeqqanut, inuusuttunut angajoqqaavinullu sammitinneqartumik 2004-mit 2007-imut ukiuni pingasuni ingerlasussaq aallartinneqarsimavoq.

Nunani Avannalerni imigassaq pillugu ataatsimoortumik ingerlatsineq Kalaallit Nunaata ilannguffigisimavaa. Imigassaq pillugu pingaarnertigut ingerlatsineq taanna inuup inuunerata illersorneqarnissaa, inuit ataasiakkaat nalilittut isigalugit ataqqineqarnerat, inooqataanikkut namminerlu inuttut akisussaassuseqarneq, ataasiakkaat kif-

faanngissuseqarnerat aamma ilaqutariit illersorneqarnissaat pillugit nalilittut isigineqartunik tunngaveqarpoq. Nunat Avannarliit imminnut pissaatipput nunat tamat akornanni inuiaqatigiit isummanik matuminnga sunnerniarnissaannut, tassalu imigassaq nioqqutissaannaanngitsoq kiisalu ilisimatusarneq, pinaveersaartitsineq katsorsaanerlu pillugit suleqatigiinnerup nukittorsarnissaanut aamma nunat tamat imigassaq pillugu ingerlatsinerisa ineriartorteqqinneqarnissaannut.

Ikioroornartunut tunngasuni suleqatigiinnermi najoqqutassap akuerineqarnissaa Nunat Avannarliit allat suleqatigalugit sulissutigineqarpoq. Nunat Avannarliit ikiaroornartut pillugit tunngaviumik apeqqummi annertuutigtut ataatsimut isummertarput: „Nunat tamarmik una siunertaralugu suliniuteqarput, tassalu ikiaroornartoq nakorsaattit atugaanngitsoq inerteqqutaassasoq, tamatumunngalu atasumik nakkutilliisoqassasoq, tamatumunngali peqatigitillugu inatsisunik unioqqutitsisumik atinerup killilersimaarneqarnissaa pingaartillugu isiginiarneqarluni – pinaveersaartitsineq aqqutigalugu, aamma inooqataanikkut nakorsanillu katsorsarneqarnissamik neqeroortit aqqutigalugit.“ (Ikioroornartut pillugit Nunani Avannalerni suleqatigiinnermi najoqqutassatut missingiummit tigulaakkat).

Periaatsit anguniakkallu

Siunissami imigassamik hashimillu pinaveersaartitsinissaq peqqinnermillu siuarsaanissaq periaatsinik pingasuni nutaamik tunngaveqartinneqassaaq:

- innuttaasut imigassaq hashilu eqqarsaatigalugit peqqinnikkut iliuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq
- aalakoorniaannarluni imernerup annikinnerpaaffissaminiitinneqarnissaa, avatangiisinik inuunermilu atugassanik peqqinnartunik kiisalu peqqinnartumik inooriaaseqarnermik siuarsaaneq
- aangajaarniutunik atornerluineq akuerineqarsinnaanngilaq

Piffissami 2007-imit 2012-imut

- inuusuttut 14-inik ukioqalertinnatik aalakoornermik misilliisimasut 10%-imut appartinneqassapput (2004-mi 33%-iusimapput).

- inuusuttut 14-17-inik ukiullit hashimik pujortarnermik misiliisimasut 10%-ip ataanut ikilisinneqassapput (2003-mi 25%-iusimapput).
- inuusuttut naamaarnermik misiliisimasut anner-tunerpaamik ikilisarniarneqassapput, ajornanngippat o-inngortillugu (1998-imi 21%-iusimapput).

Piffissami 2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- meeqqat inuusuttullu inuunerat imigassamik ikiaroonartunillu atornerluiffiunngitsoq
- avatangiisunik imigassarorfiunngitsunik siuarsaaneq ineriartortitsinerlu
- imigassamik ikiaroonartumillu atornerluiner-mik katsorsaaneq akeqanngitsoq
- katsorsaaneq arlinnut sammiveqartinneqartoq
- hashimik eqqussuineq nioqquteqarnerlu killilersimaarneqartut
- inuiaqatigiinni imigassamik atuineq tamarmi-
usoq killilersimaarneqartoq

Persuttaasarneq, pinngitsaaliisarneq kinguaassiutigullu innarliisarneq

Persuttaasarneq inuiaqatigiinni kalaallini atugaa-sorujussuuvoq. Angutit 48%-ii arnallu 47%-ii inu-nermi ilaani arlaatigut persuttarneqarsimasuup-put, imaluunniit persuttarneqarnissamik ilunger-sunartumik siorasaarneqarsimasuullutik. 2005-imi persuttaanermt tunngasut 775-it politii-ut nalunaarutigineqarsimapput.

Angutit 30%-ii arnallu 27%-ii eqqarsaatigalugit persuttaaneq sakkortoq pineqarpoq, soorlu isim-mittaaneq, tilluaaneq arlaannilluunni anaalerluni anaalerineq, pequtinut ikkaamullu imaluunniit maju-artarfitsigut ammut miloriussaaneq, imaluunniit sakkortuumik persuttarneqarneq alla soorlu toqqu-sassiilluni qimitseriarneq, imaluunniit savilersorfi-gineqarneq aallaasersorfigineqarnerluunniit.

Danmarkimut Savalimmiunullu assersuussigaan-ni persuttaanerit nalunaarutigineqartut innuttaas-ut amerlassusiat aallaavigalugu Kalaallit Nunaan-ii arfinileriaammik arfineq marloriaammilluunniit amerlanerupput. Tamatuma pissuseqataani Kalaallit Nunaanni 2003-mi kinguaassiutigut piner-luuteqarnerit nalunaarutigineqartut Savalimmi-ut Danmarkimillu sanilliullugit 14-eriaatit 18-eriaa-tillu akornanni amerlanerupput. Taamaattorli oqaa-tigineqassaaq nalunaarutigineqartut persuttaas-arnepup siammarsimanageratut uuttoraanni tamak-kiisuunngitsut, tassami nunat assigiinngitsut assi-giinngitsunik nalunaarutiginneriaaseqarsinnaam-mata.

2004-mi nivarsissat 14-it inorlugit ukiullit 28%-ii nukappissallu 9%-ii kinguaassiutigut atorner-lunneqarsimasutut imminnut nalunaarutigisimapp-put.

Inuit persuttagaasimasut kinguaassiutigulluun-niit atornerlugaasimasut peqqiitsuugajuttarput, matumani nammeneq peqqisutsunik naliliinerlior-tarneq ilanngullugu eqqarsaatigalugu, sivisuumik napparsimasuugajuttarput, tarnikkullu nappaate-qartutut ilisarnaateqartarput.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Meeqqanik persuttaaneq pingaar tumillu kinguaas-siutigut innarliineq ukiut kingulliit ingerlaneranni tamat oqallinneranni initoorujussuusimapput, ullu-mikkullu inuiaqatigiinni ajornartorsiuutit ilunger-sunartorujussuutut akuerineqarsimallutik.

Persuttaasarneq, pinngitsaaliisarneq kinguaas-siutigullu innarliisarneq akiorniarlugu peqqinner-mik siuarsaanikkut pinaveersaartitsinikkullu man-na tikillugu suliniutaasimasunut ilaatillugu Peqqis-sutsimut Pisortaqarfimmi PAARISA-p „Meeqqat oqarasuaataat“, kinaassutsimik isertuussilluni siunnersorneqarfiusinnaasoq, pilersissimavaa, tassunga meeqqat, inuusuttut angajoqqaallu akeqanngitsumik sianersinnaapput, siunnersuisu-tullu ilinniagaqarsimasunik oqaloqateqarput. 2005-imi sianernerit 440-t nalunaarsorneqarsim-pput – atuinerpaasut tassaapput nivarsiarssis-sat 14-it 16-illu akornanni ukiullit. Saaffiginissu-tinut pissutaanerpaasoq tassaavoq kinguaassiuti-gut atornerlunneqarneq, imigassamik atornerlu-ineq angajoqqaanillu ajornartorsiuuteqarneq, aam-mali mittatilliisarneq, suaassuseqatinoortuuneq, asasamillu qimanneqarnermi aliasuuteqarnerit oqaluuserineqartarput. Angajoqqaat inersima-sullu meeqqatik inuusuttuutitillu pillugit ukiut kin-gulliit ingerlanerini ilitersorneqarnissamik pisa-riaqartitsillutik saaffiginissutit akulikilliartortut siunnersuisunit nalunaarsorneqarsimapput.

Ammattaaq PAARISA-p atuartsinermi ator-tussat „Uanga timiga uanga pigaara“-mik qulequta-qartut kalaallisuunngortissimavai, taakkulu ilaati-gut tassaapput meeqqat atuarianni 5. klassinit 7. klassinut atuartsinermi atugassatut suliarineqar-simasut. Taakkunani misigissutsit pingaartillugit sammeneqarsimapput, soorlu naaggaarsinnaatita-aneq, meeqqat namminneq timiminnut pisinnaati-taaffeqarnerat aamma inersimasunit kinguaas-siutigut innarlerneqarunik ikiorneqarnissamik pisinnaatitaaffeqarnerat. Atortussanut taakku-nunnga malitsigitinneqarpoq isiginnaartitsissut, Katuaq aqqutigalugu atuariit isiginnaartitsisartu-nik marlunnik inniminniissutigisinnaasaat. Isigin-naartitsissusiaq taanna DVD-nngorlugu atuartsin-nermi atortussat ilaattut nassiusuunneqarsima-voq.

Suliniutit allat taaneqarsinnaasut tassaapput:

- Inuusuttut radiokkut kalaallisut allakaatitassior-fiannik „Inuusuttut Akisunnerat“-nik pilersitsi- neq kalaallisut qallunaatullu nittar tagalimmik, tassani inuusuttut periarfissaqarput allaffigi-sar tagaq aqqutigalugu ikioqqunissaminnut, kiisa-

lu ilanngutassiat allat oqaaseqaateqarfiginis-
saannut. Radiokkut aallakaatitat qulequttallu
tassani oqaaseqaateqarfigineqarsinnaapput,
qulequtaajumaartussatut isumassarsianik siun-
nersuuteqartoqarsinnaalluni.

- Internettemi allaffigeqatigiittarneq isumannaat-
soq pillugu quppersagaqqamik suliaqarneq,
Nuup Kommunia suleqatigalugu.
- „Inuusuttut atugarissaarnerat“ pillugu peqqin-
nikkut ilisimatusaatitut misissuineq, inuusuttut
atoqatigiinnikkut misilittagaasa annertussiasit
suussusiilu immikkut isiginiarlugit. Misissuineq
taanna Statens Institut for Folkesundhedip aam-
ma PAARISA-p suleqatigiinnerisigut ingerlanne-
qarpoq.
- Kalaallit Nunaanni meeqqanik kinguaassiutitigut
atornerluisarneq pillugu ataatsimeersuartsiso-
qarsimavoq, ataatsimeersuarnerlu pillugu atuak-
kamik saqqummersitsisoqarsimalluni.
- Sullinniakkanik pingasuniit 16-inut ukiulinnut
quppersagaaraliat pingasut saqqummersinne-
qarsimapput.

Meeqqanik inuusuttunillu kinguaassiutitigut ator-
nerluisarneq akiorniarlugu paasisitsiniaaneq PAA-
RISA-p 2006-imi aallartippaa, taannalu innuttaas-
sut akornanni isummer tarnermik allanngortitseqa-
taassaaq, suliniutillu pingaartumik eqqugaasunut
innarliisunullu immikkut sammitinneqarput. Paasi-
sitsiniaanermi periaatsit assigiinngitsut oqaloqati-
giinneq aallaavigalugu ilisimasanik siammar terineq
aallullugu ilaatinneqarput.

Kommunini pinaveersaartitsinermi siunnersorti-
nik suleqateqarneq najukkani ataasiakkaani pina-
veersaartitsinermik suliaqarnermut attaveqaati-
tut pingaartutut salliuinneqassaaq.

Periaatsit anguniakkallu

Persuttaasarnerup, pinngitsaaliisarnerup kingu-
aassiutitigullu innarliisarnerup iluanni siunissami
pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq
periaatsinik pingasunik tunngaveqartinneqassaaq:

- persuttaasarneq, pinngitsaaliisarneq kinguaas-
siutitigullu innarliisarneq pillugu paquminartutut
isigisanik paquminartuujunnaarsitsiniarneq,
meeqqallu aamma inuusuttut inersimasullu per-
suttaanermi eqqugaasimasut qanoq ikiorneqar-
nissaat pillugu ammasuunermik ilisimasanillu
annertunerunik pilersitseqataaneq
- persuttaasarnerup, innarliisarnerullu akuerine-
qannginneranik paasininnermik pilersitsiniarneq
- innuttaasut isumageqatigiinneq, persuttaasar-
nermik innarliisarnermillu pitsaaliuineq aamma
persuttaanermi eqqugaasunik ikiuineq eqqar-
saatigalugit iliuuseqarsinnaassusiannik nukit-
torsaaneq

Piffissami 2007-imit 2012-imit anguniakkat:

- persuttaasarneq pinngitsaaliisarnerlu
killilersimaarneqassapput
- meeqqat inuusuttullu persuttaanertaqan-
ngitsumik, pinngitsaaliinertaqanngitsumik
kinguaassiutitigullu innarliinertaqanngit-
sumik inuuneqarnissaat
- persuttaasarnerup annertussusia, pissusia
kingunerisaalu pillugit tamanut ammasu-
mik oqallitsitsineq
- innuttaasut akisussaaqataanerit isumagin-
nissinnaassuseqarnerallu nukittorsarne-
qassapput
- eqqugaasunut pinerluteqartumullu
katsorsaanissamik siunnersuinissamillu
neqeroorutit qulakkeerneqassapput

Imminortarneq

Imminortarneq ukiunik inuuffissanik annaasaqarfiusut ullumikkut annertunerpaartaraat, Kalaallilu Nunaat Canadami Inuit peqatigalugit inuusuttut imminortarnerat annertunerpaamik atuiffiuvoq.

Imminortartut, pingaartumillu angutit inuusuttut akornanni imminortartut amerlanerpaajupput, ukiuni kingullerni 50-ini tassanngaannartumik amerleriarujussuarsimallutik, 1990-ikkunnili uni-kaallallutik agguaqatatiigiissitsinermi ukiumut 50-iusalersimallutik. Angutit annanut sanilliullutik imminortarnerat 3-4-riaammik annertuneruvoq, imminortnerpaasartullu tassaallutik angutit inuusuttut.

Innuttaasut affaasa ilaquuttani ikingutilluunniit akornanni imminortoqarnera misigisarsimavaat. 18-init 29-inut ukiullit 27%-iisa immersugassat atorlugit apersuilluni misissuinermi oqaatigisimavaat imminornissamik pimoorullugu eqqarsaateqartarsimallutik.

Imminornissamik eqqarsaateqarnerit pingaartumik inuusuttut meeqqatut angerlarsimaffiminni imigassamik ajornartorsiuteqarsimasut imaluunniit kinguaassiutitigut innarlerneqarsimasut akomanni nalinginnaanerpaajupput. Angajoqqaani imigassamik atonerluisuni **aamma** kinguaassiutitigut atonerlunneqarsimallutik meeraanermi alliertorsimasut akornanni 80%-it oqaatigaat imminornissamik pimoorullugu eqqarsaateqartarsimallutik.

Imminortarneq nunap immikkoortuanit nunap immikkoortuanut assigiinngisitaartorujussuuvoq. Tunu tassaavoq imminorfionerpaajusimasoq sulilu imminorfionerpaajusartoq, imminortarnerlu Tunu nunap sinneranut sanilliullugu massakkut annertunerujussuuvoq.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Imminortarnermik manna tikillugu pinaveersaartitsinerup ilarujussua najukkani ataasiakkaani ingerlanneqarsimavoq, inuit soqutiginnillutik ilungersuuteqartut qitiusumit aqunneqanngitsut aallaavigalugit. Taamaattorli 1995-imiit suliniutit arlallit qitiusumit ingerlanneqarsimapput.

Taamani lsumaginninnermut Suliffeqarnermullu Pisortaqarfik 1995-imi ullormi ataatsimi aalajan-

gersimasumik qulequtaqarluni sammisaqartitsineq sulialinnut namminerlu piumassusertik tunngavigalugu peqataasunut ingerlassimavaa, suliniutit pioreersut suunerat paasiniarlugu. Tamatumunnga uiggiullugu PAARISA-p Dronning Ingridip Napparsimmavissuani tarnikkut napparsimasunut immikkoortortaqarfik suleqatigalugu „Qanilaasuseq“ ineriartortippaa. Qanilaassusermi najukkani ataasiakkaani inuit nukissaqarluartut namminerlu piumassusertik tunngavigalugu suliniuteqartut imminornissamik eqqarsaateqartunik kinaassusersiniaanermut oqaloqatiginnissinnaanermullu annertuumik sungiusaaneq siunertarineqarsimavoq. Ingerlatamilli 1998-imi naliliinerup takutippaa Qanilaassusermik ingerlatseqatigiikuutaat pilersinneqarsimasut amerlanersaat unitortitersimasut.

PAARISA-p imminortarnermik pinaveersaartitsineq 1999-imiilli immikkut suliasaqarfittut tigummisimavaa, ukiup 1/3-ianut sulisumik sulisoqarluni. Tamanna ilaatigut suliniutinik makkuningna piviusunngortitsiviusimavoq:

- Attaveqaaqatigiiffinnik inunnillu immikkut nukis-salinnik Sisimiuni, Ilulissani Nuummilu pikkoris-sartitsineq
- Meeqqat atuarianni atuarnut ilinniartitsisunullu ataatsimoortumik atuartitsissutitut atortus-sat „Imminut“-mik qulequtaqartut suliarineqarnerat, taakkunanilu atuartut aporaannernik aaqiisinnaasusiannik nukittorsaaneq misigis-sutsiminnillu takutitsinnaanerat siunertarine-qarpoq
- Kommuninut imminornerpassuarnik imminoriar-nerpassuarnillu misigissaqarsimasunut siunner-sortinik ikiorsiineq siunnersuinerlu
- Cd-mik „Inuuneq“-mik kingusinnerusukkullu rockimik nipilersortunik videomik „Sialuit“-mik ULO suleqatigalugu saqqummersitsineq
- Attaveqaaqatigiiffinnik telemedicin aqqutigalugu siunnersuineq
- Inuusuttut radiokkut allakaatittagaannut „Inuu-suttut Akisunnerat“-nut suliatigut tunuliaqutaasunik suleqatigiissitaliamik nammineq nittarta-galimmik pilersitsineq
- Meeqqat inuusuttullu oqarasuaatikkut saaffigi-

sartagaannik pilersitsineq

- „Inuunerup Ullua“-ta 16. majip malunnartinniarneqarnerani Inuit Youth Internationalimut tapersii-neq
- Suliffeqarfinnik allanik imminortarnerup pinaveersaartinneqarneranik suliaqartunik, matumani nunani issittuni suliffeqarfiit ilanngullugit eqqarsaatigalugit, suleqateqarneq attaveqarfinginninnerlu

Peqqinnissaqarfimmi inuusuttut tarnikkut nappaataannik katsorsaanerumut tunngasuni suliniuteqarneq aamma tullerriaarnermi alliuinneqarsimavoq, ilaatigullu inuusuttut tarnikkut nappaataannik katsorsaanerumi suleqatigiit Nuummi distriktinilu sulisussat pilersinniarlugit piareersaaluni sulineq aallarnisarneqarsimalluni. Aammat-taaq tarnip pissusiinik ilisimasalik inuusuttut tarnikkut nappaataannik katsorsaanerup iluani immikkut pisinnaasalik Dronning Ingridip Napparsimmavissuani ator finitsinneqarsimavoq.

Naalackersuisut 2004-mi aalajangerput imminortarnermik pinaveersaartitsinermi nuna tamakkerlugu periaaseq suliariniarlugu, WHO-p imminortarnermik pinaveersaartitsinermik suliaqarnermi kaammattututigisimasai aallaavigalugit tamanna pilersinneqarpoq.

„Imminortarnermik pinaveersaartitsinermi nuna tamakkerlugu periaasissatut siunnersuut“ Inatsisartut 2004-mi ukiakkut ataatsimiinneranni Inatsisartunut saqqummiunneqarpoq.

Imminortarnermik pinaveersaartitsinermi nuna tamakkerlugu periaatsimi imminortarnermik imminoriartarnermillu akiuiniarluni suliniuteqarneq pinaveersaartitsinermi immikkoortuni pingasuni suliniutinik ataqatigiissaarinikkut nukittorsaanik-kullu pitsanngorsarniarneqarpoq. Immikkoortut pingasut taakku tassapput:

- Imminortarnermik immikkut pinaveersaartitsineq: Suliniutit iliuitsilluunniit imminoriarner-mut akuliuttut – tassa imaappoq inuit imminor-nissamut erseqqissumik ulorianar torsior-tut, imminornissamik eqqarsateqarnermikkut immi-noriaraluarsimanermikkulluunniit
- Immikkut ulorianaatillit immikkullu ulorianar-

torsior-tut eqqarsaatigalugit pinaveersaartitsi-neq: Pissutsit imminoriarluni pissusilersor-sinnaanermik (assersuutigalugu imminornermi ator-neqarsinnaasut pissarsiariuminartut) an-ner-tusisitsisut pillugit suliniutit iliuitsilluunniit aamma innutaaqatigiikkuutaat taamatut anner-tunerusumik ulorianar torsiornermik ilisarnaatil-lit eqqarsaatigalugit.

- Ataatsimut pinaveersaartitsineq: Tapersersui-niarluni oqilisaassiniarlunilu suliniutit assigiin-gitsut, tarnip pissusiinut, perorsaanerumut inooqataaner-mullu tunngasut, inuit pitsaassu-seqartumik inuuneqarnerisa ataatsimut qaffas-sarneqarnissaat aamma nammineq inuuner-mut sunniuteqarsinnaanermut periarfissaqalernis-saq siuner taralugit. Matumani qitiusoq tassaa-voq ataasiakkaat nukissaasa inuuner-milu pinngitsugassanngitsumik ajornar torsiu-tit takkuttartunik qaangiiniarsinnaanerisa nukittorsarneqarnissaat. Ataatsimut pinaveer-saartitsinermi aamma pineqarpoq ataasiakkaat pisortallu imminoriartutut pissusilersor-ner-mut isummer tarnerannik suliarinnineq.

Ingerlatamik ingerlatsisoqatigiit ukiuni pingasuni sulisussat Peqqissutsimmut Pisorta-qarfimmi PAARISA-p ataani 2005-imi upernaakkut pilersin-neqarput, tassanilu sulipput ataqatigiissaarisut pingasut, periaatsip piviusunngortinneqarneranik suliaqartut. Ingerlataq taanna peqqinnissaqarfim-mut aningaasaliissutit iluannit kiisalu Inuuneq Nakuuner-mut aningaasaliissutitit tapiissutitigut aningaasalersorneqarpoq.

Innuttaasut kiisalu politiini, peqqinnissaqarfim-mi, peqatigiiffinni, kommunalbestyrelsini il.il. inuppasuit nukissaqarluartut innuttaasut peq-qinnerat pillugu anguniakkat pilersikkiartuaar-neqarneranni innuttaasut peqqinnerat pillugu angu-niagassanut siunnersuutinik isumassarsianillu tunniusseqataasimasut ilaatigut imminornissamik ulorianar torsior-tut sumi ikiorneqarsinnaaner-anik, pitsaasumik siunnersorneqarsinnaanerannik, ilaqutaasut ikiorneqarsinnaanerannik ilisimasa-qarnissaq imminortarnermik pinaveersaartitsi-nermi najukkani ataasiakkaani nukissat nukit tor-

sarneqarnissaat pisariaqartinneqartoq tikkuarsi-mavaat.

Pitsaanerumik inuuneqalernissamik anguniagaqarnermi ataasiakkaat inissisimanagerat

Tarnikkut peqqinneq tassaavoq innuttaasut peq-qinnerat pillugu anguniagassanik eqqarsaateqar-nermi qitiusorujussuaq, taaguutinullu sapinngin-nermut, aporaarnermik qaangiinarnermut pitsaa-sumillu inuuneqarnermut atalluinnartuulluni. Ataa-siakkaat ulluinnarni inuunermi eqqarsartaatsikkut tarnikkullu nukissaat aamma tarnikkut timikkullu akiuussinnaassuseqarnerat namminneq inuuner-minnik ingerlatsinissamut sapinnginnerannut aala-jangiisuusumik pingaaruteqarput.

Pitsaanerumik inuuneqalernissamik anguniagaqarnermi pisortat inissisimanagerat

Inuit assigiinngitsuupput. Inuunerinnermut ataatsi-mut aqqummik nassaassaqaangilaq, taamalu pina-veersaartitsinermi peqqinnermillu siuarsaanermi assigiinngissuteqarneq aamma mianerineqartaria-qarluni. Taamaattumik pisortat sinaakutissanik, inuit ataasiakkaat allangoriartorneranni taper-

tersuinissanut assigiinngitsunik periarfissiissap-put. Tassa pingaarnerpaat isigalugit aamma imaap-poq inooqataanermi aningaasaqarnermilu atugas-sarititaasut innutaasut tunngaviusumik pisariaqar-titaannik eqqortitsisuussasut.

Pitsaasumik inuuneqalernissamik anguniagaqarnermi nammineq piuumassuseq tunngavigalugu suliniuteqartut inissisimanagerat

Piaartumik suliniuteqarnerup malitseqartitsillunilu suliniuteqarnerup suliyanik ilinniagaqarsimasunuinaq isumagisassanngortinneqaqnginnissaa pin-gaartuuvoq, ilaqutariissutsimillu aamma/imaluun-niit attaveqatigiiffinnik ikorfartoqatigiiffinnillu nammineq piuumassuseq tunngavigalugu ingerlanne-qartunik atuinikkut najukkani ataasiakkaani suli annertunerumik sorlalerneqartariaqarluni. Immi-nortarnernik pinaveersaartitsineq tamatta akisus-saaffigaarput, tamattalu imminornissamut uloria-nartorsiortut ikiornissaat, qimataasut taperser-sornissaat minnerunngitsumillu ikortissarsiorfis-saqarneranik eqqaamannissinnaaneq tatiginnissin-naanerlu ilikkarsinnaavarput.

Periaatsit anguniakkallu

Imminortarnermik pinaveersaartitsinermi siunisami suliniuteqarneq periaatsinik peqqinnermik siuarsaasunik sisamanik makkuninnga siunertaqartunik tunngaveqarpoq:

- inuunerup pitsaassuseqarnera namminerlu inuunerup sunnernessaanut periarfissat annertusarniarlugit, matumani inuunermi aporaaffinnik qaangiiniarsinnaaneq ilanngulugu eqqarsaatigalugu
- imminornerup inuunermi ajornartorsiutinut

aaqqiissutaasinnaaneranik isummertarneq assortorniarlugu

- imminortarnermik pinaveersaartitsineq eqqarsaatigalugu innuttaasut najukkanilu ataasiakkaani innuttaasut iliuuseqarsinnaanerat annertusarniarlugu aamma ikiuinerup iluaqutaanera saqqumisunngortinniarlugu
- najukkani ataasiakkaani aamma nuna tamakkerlugu suliniutit ataqatigiissaarneqarnisaat kiisalu „periaatsip pitsaanerpaap“ saqqumisunngortinneqarnissaa siammarterneqarnissaalu.

Piffissami 2007-imit 2012-imit **anguniakkat anguniakkallu ilaat** tassaapput:

ANGUNIAKKAT

- nukit kattunnerisigut anniaateqaraluaanniluunniit inuunerup pilerinartunngortinnissaa
- ataasiakkaat namminneq nukissaminnik allallu nukissaannik atuisinnaaneranik nukittorsaaneq, nammineq inuunermit ingerlatsineq inuaqatigiinnilu uummaarissumik inooqataaneq
- ataasiakkaat namminneq inuuneqarnerminni ataatsimullu inuunermit uummaarissumik peqataajartuartinneqarnerannik tapersersuineq
- imminornerit imminoriaraluarnerillu ikilissinneqarnissaat
- suliniuteqarfiup 2007-imit 2012-imit anguniagassanut ilanngunneqarnissaa, ingerlatap naammassineqarnerata kingornatigut ingerlateqqinneqarsinnaaqullugu

ANGUNIAKKAT ILAAT

- imminornissamut ulorianartorsiortut nassaarineqarnissaat qulakkiisallugu
- imminornissamut ulorianartorsiortut siunnersorneqarnissaannut katsorsarneqarnissaannullu periarfissat qulakkiisallugit
- imminornissamut ulorianartorsiortut eqqarsaatigalugit suleqatigiikkuutaani pikkoriffigalugit pisinnaasat annertusarneqarnissaat
- imminornerup inuunermit ajornartorsiutinik qaangiiniutitut atorsinnaasutut isigineqarnera akiussallugu
- innuttaasut atugarissaarnerannik ajornartorsiutinillu qaangiisnaanerannik inuunermit ajornartorsiutinik ingerlatsinnaanerannik unammiaagassanillu ingerlatsinnaanerannik qaffassaaqataasalluni
- najukkani ataasiakkaani inuiaqatigiit namminerlu piunassuseq tunngavigalugu suliniuteqartut imminortarnermik pinaveersaartitsinermit suliniarnissamut periarfissat nukittorsarneqassasut
- Kalaallit Nunaanni imminortarnerit pillugit paasissutissat ilisimatuussutsikkut misissuinermit tunngaveqartut qulakkeerneqassasut
- ingerlatat aallartisarneqarsimasut iliuusissanullu pilersaarusiap tamarmiusup naliliivigineqarnissaat qulakkiisallugu

Nerisat timimillu atuineq

Kalaallit Nunaanni nerisat ukiut 100-it sinnerlugit tassaasimapput nunap nammineq tunniussinnaasaanit tunisassiat nioqutissallu avataanit eqqusorneqartut.

Ullumikkut nerisani ulorianarnerpaq tassavog puallarnarpallaartunik nerineq, tamannalu imeversaatnik sukkoqarpallannik imigaqarnermik nerisassanillu orsoqarpallaanik nerisaqarnermik pissuteqarnerpaajuvoq. Oqimaappallaarneq pualavallaarnerlu tamatuma nassatarisinnavaa, kigutinuulla aamma ajoqutaasumik sunniuteqartarluni.

Ullumikkut inunnet ataatsimut ullormut ataatsimut naatsorsuullugu paarnat naatitallu 100 gram sukcorlu minnerpaamik aamma taamatut annertutigisog nunamut eqqussorneqartarput. Sukkoq kaammattuutigineqarsinnaasumit marluk-pingasoriaammik annertuneruvoq, kiisalu paarnat naatitallu kaammattuutigineqarsinnaasut arfinilerarterutigalugit.

Kalaallit Nunaanni 1999-2001-imi angutit aamma arnat eqqarsaatigalugit pualavallaartut 50%-it missaanniippat, taakkunanilu 16%-it pualavallaartut 22%-illu pualavallaarjussuarlutik. Sukkortut timimik atuinninnerup, pualavallaarnerup timillu sananeqaataanut tunngasut nassatarisaannik amerliartupiloortut.

Kalaallit Nunaanni meeqqat atuartut Europami nunani meeqqanut atuartunut sanilliullutik pualavallaarnerpaajupput. Nukappiaqqat 2002-mi 20%-ii niviarsiaqqallu 19%-ii pualavallaartut nalileneqarsimapput. Ataatsimut isigalugu nunaqarfini meeqqat atuartut pualavallaartut amerlanerpaajupput, taakkunannga tulleriinneri malillugit nukappiaqqat 31%-ii niviarsiaqqallu 33%-ii pualavallaartuupput.

Misissuunerup „Kalaallit Nunaanni 1994-imit 2002-mut meeqqat atuartut peqqinnerat peqqisusiallu“ takutippaa meeqqat atuartut 70%-iisa missaannaat sapaatit akunneranni atuarfiusumi ulluni 4-5-nnarmi ullup qeqqasiutitor tartut. 11-nik ukiullit aamma 15-inik ukiullit tulleriinneri malillugit 67%-ii aamma 56%-ii ullut atuarfiusut tamaasa ullaakkorsioertarsimapput.

Timimik atuinerup nappaaterpassuit pinaveersimatittarpei. Misissuisimanerup takutippaa Kalaallit Nunaanni innuttaasut Danmarkimi innuttaasu-

nut sanilliullutik timiminnik atuinerujussuusut, taamaattorli angutit 14%-ii arnallu 30%-ii sunngiffiminni timiminnik atuineq ajorput.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit, Naalakkersuisunut siunnersuisartuusut, 1997-imi pilersinnerqarput. Nerisat uummaarissumillu inooriaaseqar-neq eqqarsaatigalugit peqqinneq suliniutigaat, aammalu meeqqat ilaqutariillu sulinermi tassani immikkut pingartinneqarnissaat suliniutigalugu. Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit nerisat pil-lugit siunnersuutit qulit 2004-mi apriliimi saqqum-miuppaat, paasisitsiniaanerlu 2006-imi ingerlan-neqarluni.

Nerisaqar-neq pillugu Siunnersuisoqatigiit „Meeraaqqat 0-3-nik ukiullit kiisalu naartusut mi-lutsitsisullu nerisassaat kiisalu angajoqqaanut ul-luuneranilu paaqqinnittarfinnut ilitersuut“ 2000-imi saqqummersippaat, taanna 2006-mi iluarsaan-neqareerluni naqiteqqinneqarpoq.

Naalakkersuisut nerisassatigit ingerlatsineq pillugu nassuiaat Inatsisartut ilalersimasaat 2004-mi suliaaraat. Nassuiaammi anguniagaasoq tassaa-voq, „Kalaallit Nunaanni inuit tamarmik peqqinnar-tunik allanngorartunillu isumannaatsunik nerisar-nissamut periarfissaqarnissaat, taakkunanngalu sapinngisamik amerlanerpaat nunami maani nam-mineq tunisassiaanissaat. Nungusaataanngitsumik periaaseqarluni pissasiarineqarsimassallutik“. Nassuiaat taanna siunissaq ungasinnerusoq eqqar-saatigalugu periaasiuvoq, massakkullu suliniutit ataasiakkaat pillugit iliuusissanut pilersaarusiaq suliarineqarpoq. PAARISA-p massakkut ingerlatai iliuusissanut pilersaarusianni ilanngunneqassapput.

Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit atuagaa-ta „Siunnersuutit peqqinnartut“ 2005-imi saqqummersinneqarpoq, taassanilu pineqarput meeqqat 4-10-nik ukioqartut angajoqqaavinut, ulluunerani paaqqinnittarfinnut atuarfinnullu neri-sat timimillu atuineq pillugu ilitersuut. Taamatut-taaq PAARISA-p 11-nik ukiulinnit 16-inik ukiulinnut peqqinnartumik inooriaaseqar-neq pillugu titartak-kanik atuagaaraliaq ilinniartitsisunut ilitersuuti-talik saqqummersippaa agguallugulu. Aamma-taaq TV-kkut paasisitsiniaanerit nerisat pillugit

siunnersuutit qulit pillugit paasisutissartallit pilersaarusionerqarput.

Meeqqanut angajoqqaanullu nallukattanik pinnguaatit 2007-imi saqqummersinneqarput, taakkunanilu Nerisaqarnermut Siunnersuisoqatigiit nerisat pillugit siunnersuutaat qulit aallaavigineqarput.

Periaatsit anguniakkallu

Nerisat timimillu atuinerup iluanni siunissami pina-veersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq pillugu periaaseq tassaavoq:

- peqqinneq nerisat uummaarissumillu inooriaaseqarneq eqqaarsaatigalugit saqqumisunnngortinneqassapput

2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- nerisanik timimillu atuinermik ilisimasanik siuarsaaneq
- peqqinneq, nerisassat timimillu atuineq eqqaarsaatigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq
- kalaalimernit nerisassallu eqqussukkat peqqinnartut pissarsiarineqarsinnaanerrannik nukittorsaaneq
- timimik atuiffiusinnaasunik pilersitsineq
- utoqqaat eqqortumik nerisaqarnermut timimillu atuinermut tunngasunik ilisimasaat annertusarneqassapput
- utoqqaat peqqissuunermit uummaarissumillu inuuneqarnermut periarsinnaanerat annertusarneqassapput

Atoqatigiinnermut tunngasut

Atoqatigiinnermut tunngasunik ilisimatuussutsikut misissuineri assigiinngisitaartunik ilaqartarnerup kingunerisai soorlu kinguaassiutitigut nappaatit, kissaatigisaanngitsumik naartulertarnerit aamma HIV/AIDS aallaavigineqarajuttarput, atoqatiittarnerulli pitsaanerusortai pillugit annikinnerusumik ilisimatusar toqartarluni. Taamatut periaaseqarnerup kingunera taassaavoq atoqatigiinnerup pitsaanngequtai – ilisimasaqarfigisavut – amerlanertigut erseqqissarneqartarnerat, atoqatigiinnermili pitsaaqutit attorneqassanatik.

Kissaatigisaanngitsumik naartulertarnerit Kalaallit Nunaanni peqqinnikkut annertooujussuarmik ajornartorsiutaapput, naartunerillu tamarmik affangajaat naartuersinnermik naggateqartarlutik. Arnat utoqqaanerusat arnallu inuusuttut taassaapput naartuersittartut, arnallu taakku inuiaqatigiinni immikkoortunit tamaneersuupput, taamaattorli inooqataanikkut atugarliornerusut amerlanerulaarlutik.

Kinguaassiutitigut nappaatit, soorlu gonorré klamydiallu, atugaanerat annikilliarpoq, sulili qaffasissorujussuulluni, nunanut allanut soorlu Danmarkimut sanilliuatissagaanni. Klamydia gonorrélu katsorsarneqanngikkunik ilukkut aseruuttoormik naartusinnaassutsillu annikillineranik kinguneqarsinnaapput.

Atoqateqaqqaarneq 14-15-inik ukioqarnermi pigajuttarpoq, Kalaallillu Nunaanni 15-inik ukiullit 63%-ii atoqateqareersimasuupput. Usuup puua illersuutit atorumaneruvuq, tamatigulli atorineqassanani. Inuusuttut atoqateqartartut 12-20%-ii kingullermik atoqateqarnerminni illersuuteqarsimangillat.

2004-p tungaanut inuit 137-it HIV/AIDS-ertut paasineqarsimavoq. Taakku agguaqatigiinngisinnermi 45-nik ukioqartuupput, inuusunnerusunullu siamaassimanagera sulil malunnarnani. Nappaat taanna annertunerusutigut Sisimiuni Nuummilu atugaavoq.

Illersuutit akeqanngillat, peqqinnissaqarfillu aqutugalugu pissarsiarineqarsinnaallutik.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Kissaatigisaanngitsumik naartunerit, illersuutit aamma HIV/AIDS-imik kinguaassiutitigullu nappaat-

tinik pinaveersaartitsineq pillugit peqqinnikkut siuarsaanermik pinaveersaartitsinermillu sulineq Peqqissutsimut Pisorataqarfimmi PAARISA aqutugalugu aqqissuunneqarluni piviusunngortinneqartarpoq.

1998-imiilli PAARISA nappaatinut kinguaassiutitigut tuniluuttartunut pinaveersaartitsilluni suliniuteqalersimavoq, 2003-milu kissaatigisaanngitsumik naartunerit immikkut sammisarismavai, naartuersittartut amerlanerujussuat pissutigalugu. Ukiut tallimat ingerlaneranni naartuersinnerit 50%-imik annikillineqarnissaat siunertaavoq.

Ukiuni kingullerni PAARISA pinaveersaartitsinermik peqqinnermillu siuarsaanermik ingerlatsivoq makkuningga:

- Naartuersittarneq illersuutillu pillugit radiokkut tv-ukkullu paasisitsiniaanerit aamma qulequttat taakku pillugit naqitanngorlugit saqqummersitsinerit
- Usuup puunik akeqanngitsunik meeqqat atuarfinni atuartunut angajullernut, ilinniartut ilinniartunut ilinniagaqartullu najugaqarfii nut kiisalu akunnittarfinnut, sutorniartarfinnut imerniartarfinnullu agguaneq
- Napparsimmavinnut peqqissaavinnullu siunnersorteqartitsinikkut ikiuunneq
- Atuakkiamik oqaluttuaarialanik imalimmik „Paaraluta“-mik taasami 2001-imi unammisitsineq tunngavigalugu nassiusuineq. Atuakkap taassuma imarisai inuusuttunit 15-iniit 18-inut ukiulinnik allagaapput, taakkulu namminneq atoqateqartarnerannik oqaluttuaallutik
- Illersuutit taskip „Paaraluta“ atoqatigiinnermut tunngasunik meeqqat atuarfianni atuartitsineri atorussanik imaqtumik pinaveersaartitsineri siunnersortitun peqqinnissaqarfimnullu nassiusuineq
- Oqarasuaatikkut siunnersuisarfimmik „AIDS pillugu sianerfigineqarsinnaasoq“-mik pilersitsineq
- AIDS pillugu sianerfigineqarsinnaasumi namminneq piumassuseq tunngavigalugu siunnersuisunut kiisalu pinaveersaartitsinermik siunnersuisunut soqutiginnittunut HIV/AIDS pillugit pikkorisartitsineq
- AIDS-imik akiuniarnermi nunarsuaq tamakkerlugu ulloritamik malunnartitsiniarneq

- Atuakkap „Aamma illit inuuneraat... - HIV AIDS-ilu pillugit oqalutuat“ saqqummersinneqarnera
- Nuummi inuusuttunik nammineq piumassusertik tunngavigalugu inuusuttut akornanni paasisitsiniaanermik – „Inuusuit-Oqaloqatigiitta“-nik aamma taaneqartumik – suliaqartunik ilinniartitsineq
- Illersuutit kinguaassiutitigullu nappaatit pillugit paasisitsiniaanermi atortussanik saqqummersitsineq
- Atoqatigiinnermut tunngasut pillugit TV-kkut radiokkullu aallakaatit oqallinnermik pilersitsisut

Aammattaaq kinguaassiutitigut nappaatinik katsorsaaviit napparsimmavinni peqqissaaveqarfinnilu tamani pilersinneqarsimapput, taakkunanilu kinguaassiutitigut nappaatinik katsorsaaneq kinguaassiutitigullu nappaatit pillugit siunnersuineq ilitersuinerlu aamma atoqatigisimasanik ujarlerneq, tunillaanaveersaaneq illersuutillu il.il. pillugit siunnersuineq neqeroortigineqartarlutik. Kinguaassiutitigut nappaatinik katsorsaaviit ilarpaaluini sulisut immikkut ilinniarsimasut sulisorineqarput, taakkulu kinguaassiutitigut nappaatit, illersuutit,

naartuersittarneq il.il. pillugit ilitersuisinnaaneq siunertaralugu ilinniarnermikkut ingerlatsisimapput. Aammattaaq peqqinnissaqafiup nakorsaasa arnat naartuersittarneq pillugu inatsit tunngavigalugu naartuersinniarlutik kissaateqartut ilitersortarpaat.

Namminersornerullutik Oqartussat AIDS Fond 1998-imi pilersissimavaat, PAARISA-lu tassani allattaavoq. AIDS Fondip siunertaraa inunntut HIV-ertunut/AIDS-ertunut tapiissuteqarnissaq kiisalu HIV/AIDS pillugit paasisitsiniaanernut ilisimatusarnenullu tapiissuteqarnissaq.

Periaatsit anguniakkallu

Atoqatigiinnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik makkuninnga tunngaveqassapput:

- atoqatigiinnikkut iliuuseqarneq sunaluunniit perusussutsimik, illuatungeqatigiinnermik nappaatinillu atoqatigiinnikkut tunillaasuuttartunik tunillaasuiner taqanngitsumik tunngaveqassaaq
- naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
- atoqatigiinnermi ileqqut peqqinnartut eqqarsaatigalugit innuttaasut iliuuseqarsinnaanerannik siuarsaaneq

2007-imit 2012-imut anguniakkat tassaapput:

- inuusuttut atoqateqartarnertik pillugu eqqortumik toqqaasinnaassapput
- atoqatigiinnermi iliuutsit tamarmik nammineq piumassuseq tunngavigalugu iliuusaallutillu inatsisinik unioqquutitsuussanngillat
- angutit arnallu naartunermik pilersaarusiornissaminnut tunngavii nukittorsarneqassapput
- naartuneq sunaluunniit kissaatigisaassaaq
- naartuersinniarlutik tamarmik siunnersuiner mik ilitersuiner millu neqeroorfigineqassapput
- nappaatit atoqatigiinnikkut tunillaassuussinnaasut tamarmik ikilisarneqassapput
- HIV-imi/AIDS-imik tunillatsissimasut isumannaatsumik atoqateqarsinnaaner at qulakkeerneqassaaq

Pujortartarneq

Kalaallit Nunaanni tupatorneq annertoorujussuuvog. Pujortartartut ullumikkut 64%-iupput. Sanilliusssitutit Danmarkimi pujortartartut 25%-iupput.

Inuusuttut pujortartaliaartarput, nukappiaqqat 12%-ii nivarsiaqqallu 24%-ii 11-nik ukioqarlutik pujortaqqaarsimallutik. Danmarkimi nukappiaqqat 15%-ii nivarsiaqqallu 9%-ii 11-nik ukioqarlutik pujortaqqaartarsimapput.

Meeqqat atuartut 15-17-inik ukiullit affaat ullut taamasa pujortartarput, nivarsiaqqallu nukappiaqqanit pujortarnerullutik. Danmarkimi 15-it ukiullit eqqarsaatigalugit nukappiaqqat 14%-ii nivarsiaqqallu 16%-ii ullut tamaasa pujortartarput. Aamma tassani nivarsiaqqat nukappiaqqanit pujortarnerupput.

Tupa nappaatink assignngitsorpassuarnik nappaateqalernissamut qaninnerulersitsisuuvog, soorlu uummatikkut nappaatinik, taqqatigut kalkeqalernerimik, qaratsami taqqanik milittoornertut, puatsigut kræfteqarlernermut pujortartartullu puaanik puaqalernermut. Danmarkimi toqusartut tamarmik tallimararterutaat pujortartarnermik pissuteqarput. Kalaallit Nunaanni pujortartartut amerlaneruffianni kisitsit taanna qaffasinnerusagunarpoq. Ilaatigut Kalaallit Nunaanni puatsigut kræfteqartut 1960-ikkunnit angutit arnallu eqqarsaatigalugit amerliartupiloorsimapput, 1990-imilu Danmarkimi kræftertunit marloriaammik amerlanerullutik.

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Tupa pillugu lnatsisartut peqqussutaat siulleq 1. januar 1995-imi atorтуulerpoq. Peqqussut taanna tamatuma kingornatigut 1998-imi, 2000-imi 2005-imilu allanngortinneqartarsimavog, tupalu avatangiisinillu pujortarfiunngitsunik kiisalu tupamit nioqutissianik nalunaaqutsersuineq pillugu lnatsisartut peqqussutaat kingulleq atuutilerluni.

lnatsisartut peqqussutaannit kingullermit erserpoq inini tamanit isersimaffiqeqartartuni, meeqqat atuarianni, timersortarfissuarni, naluttarfinni kiisalu ulluunerani aamma ulloq unnuarluni meeqqanik inuusuttunillu paaqqinnittarfinni pujortartarneq inerteqqutaasog. (Taamaattorli pisortat illuutaanni inini pujortarfissatut immikkut aqqissuus-

sani pujortartoqarsinnaavog). Aammattaaq tupamit nioqutissianik 18-ini inorlugit ukiulinnut tuniaaneq inerteqqutaavog, tupamillu nioqutissiat tamarmik erseqqissumik nalunaaqutsersugaassallutik, tupamik atuinerup peqqinnermut peqqissutsimullu ajoqutaasumik sunniuteqarnera pillugu mianersoqqussutitalinnik. Mianersoqqussut kalaallisut qallunaatullu oqaasertalersugaassaaq.

Kalaallit Nunaanni napparsimmaviit tamarmik 1. august 2005 aallarnerfigalugu pujortarfioqqusaajunnaarput, pujortarnermillu inerteqquteqarneq atorfeqartitaasunut napparsimasunullu atuuppoq. Napparsimasut pujortarunnaarnarneranni iluaqusersuutininik, soorlu nikitintyggemminik nipputtartunillu neqeroorfigeqartassapput. Tarnimikkut napparsimasut napparsimasullu aqqusaaginnartut eqqarsaatigalugit immikkut akuersissuteqartoqarsinnaavog, tamanna napparsimasup tarnikkut qanoq issusianut iluarusunneranullunniit pisariaqartutut nalilerneqarpat.

Pujortartarneq eqqarsaatigalugu peqqinnermik siusarsaanermik pinaveersaartitsinermillu suliaqarneq Peqqissutsimut Pisortaqarfimmi PAARISA-mit aqqissuunneqarlutillu piviusunngortineqartarput. Ukiut ingerlanerini PAARISA-p pinaveersaartitsinermik peqqinnermillu siusarsaanermik suliaqarneq ukununga sammiveqartissimavaa:

- Pujortartarneq tamatumalu ajoqusiisumik sunniutai pillugit paasissutissanik suliaqarneq
- Atuarfinni unammisitsinerit, soorlu „Klassit pujortarneq ajortut“, taakkulu 2004-2007-imi ingerlanneqarsimapput.
- Pujortarunnaarnartunut ilitersuisussanik ilinniartitsineq, matumani pujortarunnaarnartunik ilitersuisunut kalaallisut oqaasilinnut atortussat suliarineqarnerat ilanngullugu eqqarsaatigalugu.
- Pujortartarnerup ajoqutaasumik sunniutai pillugit paasissutissanik inuusuttunut timersortartunut suliaqarneq, Kalaallit Nunaanni Timersoqatigiiffiit Kattuffiat suleqatigalugu.
- Pujortarunnaarnarnermik pikkorissaanermik ingerlatsinerit.
- Pinaveersaartitsinermi siunnersortininik pujortarneq pillugu politikkeqarnermut pikkorissaanerit.
- Najukkani aalajangersimasunik qulequtaqarluni

pujortartarneq pillugu aaqqissuussinernik illoqarfinni nunaqarfinnilu ingerlatsineq.

Periaatsit anguniakkallu

Pujortartarnermut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaneq periaatsinik tallimanik tunngaveqarpoq:

- avatangiisit pujortarfiunngitsut aqutigalugit peqqinnartumik inooriaaseqarnermik avatangiisinillu peqqinnartunik pilersitsinissaq
- inuusuttut inersimasullu pujortartarneq taassumalu ajoqutaasumik sunniutai pillugit ilisimaasaannik nukittorsaannissaq
- pujortartarneq eqqarsaatigalugu innuttaasut isummertarnerannik siuarsaannissaq
- pujortartartut avatangiisaasalu pujortarneq ajortut akornanni mianerinnittumik pujortarnermi kultureqarnermik pilersitsinissaq
- naartusunut ilaqtariinnullu meeraartalinnut avatangiisinik pujortarfiunngitsunik isumannaatsunillu pilersitsinissaq

Anguniagaasoq taassaavoq 2012-mi pujortartartut inuiaqatigiit 40%-erissagaat, 2005-mi pujortartartut 64%-iusimapput.

2007-imit 2012-imut anguniakkat:

- ikinnerusut pujortartalernissaat
- amerlanerusut pujortartarunnaarnissaat
- inuiaqatigiinni tupamik atuinerup tamarmiusup killilersimaarneqarnissaa
- Kalaallit Nunaat pujortartanngitsunut pujortarfiunngitsaq
- pujortartartunik peqqinnissaqarfimmi katsorsaanerup nukittorsarneqarnissaa

Meeqqat inuusuttullu

Kalaallit meerartaasa amerlanerpaartaat tamakkiisumik isigalugit peqqissuupput, alliar tornerminilu pitsaasunik atugaqarlutik, pitsaasunillu inuuneqarner tik namminneq erseqqissarlugu.

Taamaattorli meeqqat ilarpaalui pitsaanerpaajungitsunik atugaqarlutik alliar torput, matumani lu angajoqqaat imigassamik atornerluinerannut atatillugu sumiginnaaneq qaqutigoortuunani.

Sumiginnaaneq matumani imatut nassuiarneqarpoq: „angajoqqaat inuilluunniit meeqqamik isumaginnittut meeqqamik timikkut tarnikkulluunniit ajoqusiinerat imaluunniit ima ilungersunartigisumik sumiginnaanerat, allaat meeqqap timikkut aamma/imaluunniit tarnikkut ineriartornera ulorianartorsiorluni“. (Killén 2000, qupp. 35)

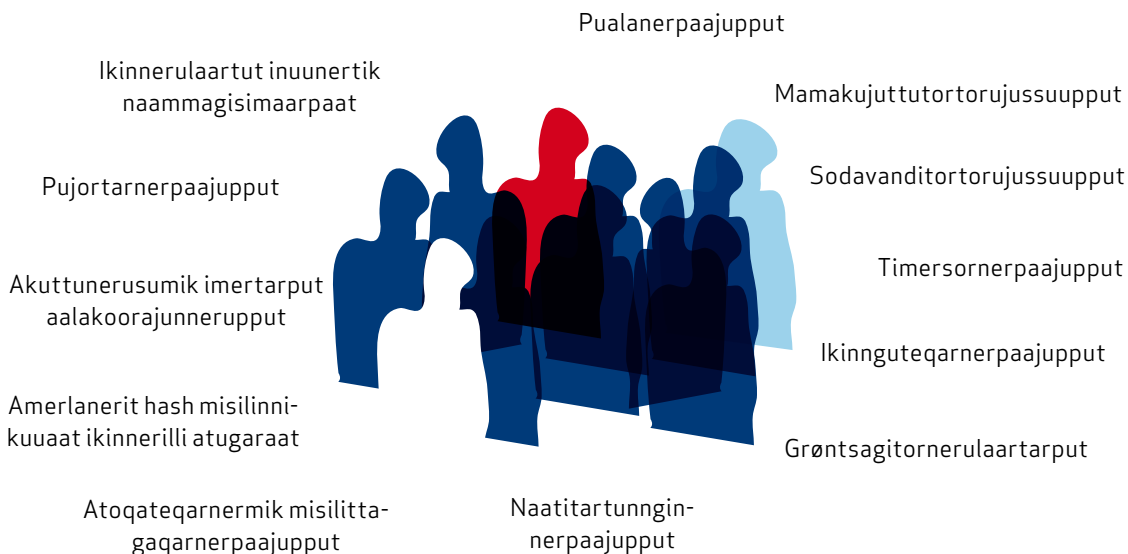
Inuusuttut 1970-ip kingornatigut inunngorsimasut 60%-iisa oqaatigaat meeraanermi angerlarsimaffimmi imigassamik ajornartorsiuteqarneq misigisimagitsik. Inersimasut 1930 sioqqullugu inunngorsimasut 5%-iisa taassuma assinga oqaatigaat.

Inuusuttorpaaluit ulorinar toriortutut/atornerluisutut pissusilersortarput, imatut paasillugu imigassamik, tupamik, aamma/imaluunniit hashimik/naamaarniarnermik assut atuisuupput. Tamatumunnga peqatigitillugu 15-17-inik ukiullit ilarpaalui tassaapput pujortarsimannigitsut, aalakoorsimannigitsut hashimilluunniit pujortarsimannigitsut.

Ataatsimut isigigaanni meeqqat inuusuttullu peqqinnikkut ajornartorsiutaat pingaartumik imigassamut, tupamut, hashimut, pualavallarnermut, kinguaassiutitigut nappaatinut, kinguaassiutitigut innarliinermut imminortarnermullu attuumassuteqartut saqqummerput. Meeraaqqaat akornanni anersaartuutitigut aseruuttoornerit kiisalu siutikkut nappaateqakulaneq ataavartumillu nappaateqarneq atugaasorujussuupput.

Kalaallit Nunaat nunat allat nunallu immikkortui 35-it peqatigalugit misissuiner mi „Health Behaviour in School-Aged Children“-imi (HBSC-mi) peqataavoq. Misissuineq tunngavigalugu kalaallit atuartut nunani allarpassuarni atuartunut sanilliunneqarsinnaalerput

Kalaallit atuartut

Manna tikillugu suliniutaasimasut

Ukiut ingerlaneranni meeqqanut inuusuttunullu pinaveersaartitsiniarluni suliniutit annertuut ingerlanneqartarsimapput makkunatigut, meeqqanik misissuinerit, akiuussutissanik kapuinerit, atuartunik peqqissaanerit aamma isumaginninnermi suliniuteqarnerit.

Peqqinnissaqarfiup ukiuni kingullerni ilaatigut naartunermut, erninnermut erninerullu kingornatigut sulingiffeqarnermut atatillugu ernissuionermut tunngasutigut pinaveersaartitsinermik, peqqinnermik siuarsaanermik katsorsaanerimillu suliaqarnermi tunaartarisassat nutaat piviusungortissimavai. Tunaartarisassatigut taakkunatigut siunertaasoq unaavoq meeraaqaat toqusarnerannik annikillisaanissaq kiisalu peqqinnissaqarfiup arnanut naartusunut ilaquataannullu kiffartuusinerisa pitsaanerulersinneqarnissaat, taamaalliluni naartuneq arnamut, meeqqamut ilaquataasunillu sapinngisamik toqqissisimanartutut isuman-naatsutullu misigineqarsinnaaqqullugu.

Peqqinnissaqarfiup 1. marts 2005 aallarnerfigalugu meeqqanut inuusuttunullu peqqinnermik siuarsaaniarluni suliniuteqarnermi tunaartarisassat nutaat suliarisimavai. Tunaartarisassatigut taakkunatigut siunertaasoq unaavoq assigiinngitsunik suliallit suleqatigiinnerisigut meeqqat inuusuttullu peqqinnartumik alliar tornissaasa qulakkeerneqarnissaat aamma inersimasutut peqqissumik inuuneqarnermut tunngavissaannik pilersitsinissaq. Tunaartarisassatigut ilaquatariinnut meerrartalinnut tamanut tunngaviumik neqeroorutit aalajangersarneqarput, tassalu naartusut ulorianartorsiortut meeqaallu immikkut pisariaqartisisut peqqissutsikkut misissuiffiqineqartarnerisigut.

Peqqissutsimut Pisortaqaq fimmi PAARISA-mi ingerlatat pinaveersaartitsiniutaasut peqqinnermillu siuarsaasut meeqqanut inuusuttunullu sammititaasut arlalippassuit ingerlanneqartarput.

Ilaatigut oqarasuaatikkut siunnersuisarfik „Meeqqanut inuusuttunullu oqarasuaat“ kinaasutsimik isertuussilluni sianerfigineqarsinnaasoq pilersinneqarsimavoq, meeqqat, inuusuttut angajoqqaavisalu siarnerfigisnaasat, siunnersuisunillu ilinniarsimasunik oqaloqatiginniffisnaasat.

Atuigajunnerpaat tassaapput niviarsissat 14-it 16-illu akornanni ukiullit, saaffiginninnermullu pissutaanerpaasartut tassaapput kinguaassiutitigut atornerlunneqarneq, imigassamik atornerluineq angajoqqaanillu ajornartorsiuteqarneq, aammali mittatilliineq, suaassuseqatinoortartuuneq asamsamillu qimanneqarsimalluni aliasuuteqarneq saqqummiunneqarajuttarput.

PAARISA meeqqanut inuusuttunullu suliniutinik allanik ingerlataqarsimavoq, makkuninnga:

- Inuusuttut radiokkut aallakaatittagaat „Inuusuttut Akisunnerat“ qallunaatut kalaallisullu nittartagartalik
- Inuusuttut atugarissaanerit pillugu peqqinnermik ilisimatusaatitut misissuineq, inuusuttut inersimasunik atoqatigiinnikkut misilittagaat, suussusii annertussusiilu immikkut isiginiarlugit. Misissuineq Statens Institut for Folkesundhed aamma PAARISA suleqatigalugit ingerlanneqartoq 2006-mi saqqummersinneqarpoq.
- Atuartitsinermi ataatsimut atuartunut ilinniartitsisunullu atortussat „Imminut“-mik qulequtserneqartut, atuartut aporaannernik aaqqiisinaassuseqarnerannut misigissutsiminnillu aalajangiussisimasinnaanerannut sammiveqartinneqartut.
- Cd-mik „Inuuneq“-mik ULO suleqatigalugu saqqummersitsineq, kingusinnerusukkullu rockimik nipilersortartut „Sialuit“ suleqatigalugit cd-mik saqqummersitsineq, inuusuttut akornanni imminor tarnerup pinaveersaartinneqarneranik suliaqarnermut atatillugu.
- Filmimik „Siunissamik pilersitsineq“-mik atilimik atuartitsinermi atortussartalimmik saqqummersitsineq, taannalu Kalaallit Nunaanni ilaquatariittut inuunermut tunngasuvoq. Filmil ilaatigut peqqinnermik isumaginninnermillu ilinniartitsinerni assigiinngitsuni kiisalu erninissamut piareersarnermut ilaquatariinnillu ilitsersuinermit atatillugu atorneqartussaavoq.
- Ingerlataq „Meeqqat aamma inuupput“, imerajuttut meeraannik pikkorissartitsinernik katsorsaanerimillu neqeroorutaasoq.
- Angajoqqaanut, suliffeqarfinnut atuarfinnullu nerisat pillugit ilitsersuut. Sullinniakkat 0-16-inik ukiullit.

Aammattaaq Ilaqutariinnermut Pisorta qarfiup ataani Kalaallit Nunaanni meeqqat inuusuttullu inuunermi atugaat pillugit ilisimasanik katersivik (MIPI) pilersinneqarsimavoq, tassanilu Kalaallit Nunaanni meeqqat inuusuttullu pillugit ilisimasat, matumani meeqqat inuusuttullu ilaqtariinnikkut, inooqataanikkut, peqqinnikkut ilinniagaqarnikkullu atugaat ilanngullugit eqqarsaatigalugit, katersorneqartarput, nutarterneqartarlutik ingerlateqqinneqartarlutillu.

Periaatsit anguniakkallu

Meeqqanut inuusuttunullu tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsinissaq peqqinnermillu siuarsaanissaq periaatsinik sisamanik tunngave-

qartinneqarpoq:

- naartusunut ilaqutaannullu, inoorlaanut meeqqanullu immikkut ulorianar torsio rtunut aamma/imaluunnit immikkut pisariaqartitsisunut piaartumik suliniuteqarnerup malitseqartitsinerullu siuarsarneqarnissaat, tassa meeqqap pisariaqartitai ulorianar torsio rtinneqarpata sumiginnarneqarpataluunniit
- inuusuttunut ulorianar torsio rtutut atonerluisutullu pissusilersortunut piaartumik suliniuteqar-nissap qulakkeerneqarnissaa
- meeqqat inuusuttullu pitsaasumik inuuneqarne-rannik atugarissaarnerannillu annertusaanissaq
- peqqissumik inooriaaseqarneq ataatsimut eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuuse-qarsinnaanerannik siuarsaanissaq

2007-imit 2012-ip tungaanut anguniagassat tassaapput:

- piaartumik suliniuteqartarneq
- meeraaqqat toqusartut ikilissapput
- meeqqanut sumiginnagaasunut ilaqutaannullu suliniuteqarnerup nukittorsarneqarnissaa
- imminnut isumageqatigiinnerup anner tunerumik isiginiarneqalernissaa – pingaartumik meeqqat inuusuttullu eqqarsaatigalugit
- peqqissumik inooriaaseqarneq eqqarsaatigalugu meeqqat inuusuttullu iliuuseqarsinnaanerannik ineriartortitsineq

Utoqqaat

Utoqqaatigiit assigiingisitaartorujussuarnit katitigaapput, assigiingisitaartorujussuarnik atugaqarlutik inuusunik. Ataatsimoortukkuutaani taakkunani inuusunnerumaartut ilarpasui suliliffeqarput, tamakkiisumillu sulillutik, utoqqaaner-saalli naappatinit pisinnaassutsimillu annikilleriarnerannit nanertugaanerujartorlutik.

Utoqqaat ulluinnarni pisinnaasaasa ilaatigut isigisaqarneq, tusaasaqarneq tamuasinnaanerlu aallaavigalugit allaaserineqarput. Angutit 10%-iisa arnallu 25%-iisa 60-it sinnerlugit ukioqartut (1993-imi 1994-imilu) allakkanik nalinginnaasunik angissuseqartunik allatanik atuarniarnertik ajornartorsiuatigaat. Angutit arnallu 60-it sinnerlugit ukioqartut 40%-iisa nerisassat mattusuut tamuanarneri ajornartorsiuatigaat, kiisalu angutit 31%-ii arnallu 35%-ii kigutaasaqarlutik.

Inuit 65-inik taakkulu sinnerlugit ukioqartut akornanni angutit 43%-ii arnallu 49%-ii sukkornermik nappaateqanngikkunik sukkumik arrortitsinnaanerata annikillismavoq (1991-2001). Utoqqaat sukkornermik nappaateqartut ilarpasuisa sukkornermik nappaateqarnertik ilisimannigilaat. Aap naqitsinerata qaffasippallaarnera utoqqarni nalinginnaasorujussuit aapparaat.

Utoqqaat ilarparujussui talliminnik nissuminnilluunniit gigternerup nassatarisaanik anniaateqarput, utoqqaallu ilarpaaluisa annilaanganeq nikalungarsarnerlu naammagittaalliutigisarpaat. Utoqqaat 55-it sinnerlugit ukiullit 60%-ii siviisuumik nappaateqarsimasuupput, taamaattorli ajuutit annikinnerusut aamma ilaasinnaallutik.

Angutit utoqqaat 18%-ii pualavallaartuupput, arnallu utoqqaat 32%-ii taamaattuullutik (1991-2001). Utoqqaat akornanni pujortartartut pujortartorujussuillu 18-iniit 59-inut ukiullit akornanni taamaattunit ikinerupput.

Periaatsit anguniakkallu

Utoqqarnut tunngasut iluanni siunissami pinaveersaartitsineq peqqinnermillu siuarsaaneq periaatsinik pingasunik tunngaveqarpoq:

- utoqqaat pitsaasuseqartumik inuuneqarneranik atugarissaarnerannillu qaffassaaneq
- utoqqarnut neqeroorutunik pitsaasuseqartumik inuuneqarnerup timikkullu pisinnaasat pitsaanerulersinneqarnerannut/piorsaqqinneqarnerannut periarfissiisunik pilersitsineq
- peqqinnissaqarfiup utoqqarnut pinaveersaartitsinermi suliniuteqarneranik pitsaassuseqartitsinerup qaffasissup qulakkeerneqarnera

2007-imit 2012-imut anguniakkat tassaapput:

- utoqqaanerusut utoqqaallu ataqqinassuseqartumik imaqarluartumillu inuuneqarnissaat
- utoqqaat ulluinnarni pisinnaasaasa qaffasissusiat pitsaanerulersinneqassaaq utoqqarnilu siviisuumik nappaateqarnerup ilisarnaatai siviisuumillu nappaateqarneq annikillisarneqassapput

KigutilerinEQ

Peqqinnissaqarfiup distriktiini ataasiakkaani tamani kigutilerinEQ distriktimi kigutilerinEQ pi-sortaannit aqunneqartarpoq, taannalu distriktimi mikinerusuni kigutit nakorsaattut kisimiittarpoq. Distriktimi anginerusuni distriktimi kigutit nakor-saat arlaliusinnaasarput. Taamaattorli Kangaatsia-mi, Qaanaami Illoqqoortoormiunilu ukiup ilaannaani kigutit nakorsaata sulisarput. Nunaqarfii amer-lanersaat atortut angallattakkat periarfissaqarfi-anni ikkussuunneqarsinnaasut atorlugit sullivigi-neqartarput, assersuutigalugu atuarfimmi nap-parsimaveqarfimmiluunniit. Nunaqarfinni anginerusuni kigutilerinEQfiit nunaqarfiup nakorsiar tar-fiani massakut pilersinneqarsimapput.

Kigutitigut peqqinneq assigiinngisitaartorujus-suvoq. KigutilerinEQ suliassatut sallerpaatitaat tassaasimavoq sulilu tassaalluni meeraaqanut, meeqqanut atuar tunut anner tungaatsiar tumillu inuusuttunut pinaveersaartitsinikkut katsorsaa-nikkullu pisariaqartitsineq naapertorlugu kiguti-lerinEQ nerup ataavartinneqarnissaa piorsarneqarnis-saalu.

Atugassiissutitigut pissutsit pissutigalugit iner-simasut sukumiisumik kigutilerinEQssaannut periar-fissaqarsimangilaq. Innuttaasut inersimasut kigu-tileriffimmut namminneq saaffiginnittariaqarput, tassanilu nalinginnaasumik kigutilerinEQ ingerlan-neqartarluni, pinaveersaartitsinermi katsorsaa-nermillu killilimmik annertussuseqartumik.

Anguniakkat

- kigutilerinEQ nerup innuttaasunilu nalinginnaasumik kigutiginnerup pitsaassusaannik qaffassaaneq
- kigutiginneq nerisallu eqqarsaa-tigalugit iliuuseqarsinnaanermik siuarsaaneq

Peqqinnermik siuarsaannermi 2007-mi Peqqissutsimut Pisortaqarfimmit suliarineqartussat

- Meeqqanik sumiginnaaneq eqqarsaatigalugu ilaqutariinnut meerartaar tussanut piaartumik suliniuteqarneq
- Meeqqat kinguaasiutitigut atornerlugaasernerat akiorniarlugu paasisitsiniaanerit
- Imminortarnermik pinaveersartitsineq
- Pujortarunnaarniartunut ilitersuisussanik pikkorissaanerit
- Kissaatiginngisamik naartulertartut kiisalu nappaatit kinguaasiutitigut tuniluuttartut akiorniarlugit paasisitsiniaanerit
- Atuagassiat SILA aamma INUK immikkut saqqummersinneqarnerat – kigutigissuunermt tunngasut
- Nuna tamakkerlugu persuttaasarneq, pinngit-saaliisarneq kinguaasiutitigullu atornerluisarnerit akiorniarlugit periusissanik suliaqarneq
- Peqqinneq pillugu isumaqatigiissusiornerit
- Inuuneritta Pulje, pulje peqqinnermik siuarsaannermt kiisalu pinaveersaartitsinermt tunniunneqartartut
- Sukkortunut nakorsiar tarfissanik aallartisaaneq
- Tuberkulose akiorniarlugu paasisitsiniaanerit
- PAARISA-p suliai

